

ԱՐՁԱԳԱՆԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԴՈՒՐՍ Ե՝ ԳԱԼԻՍ ԿԻՐՈՍԿԻ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրիցն է հիշ գույքի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է «ԱՐՁԱԳԱՆԻ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրավաճառանոցում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ. Редакция „Арцаганъ“.

Առանձին համարները 15 կ.

Յայտարարութիւնները բաւին 2 կ.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ.

Քիչին Շիոյեանցի կտակաւատարները:— Բժշկական օգնութիւնը Կովկասում:— Ներքին տեսութիւն:— Տաճկական Հայաստան:— Արտաքին տեսութիւն:— Ֆէլիքստոն. ա. Ալէքսանդրովիչի աներ-փեսայի դրա-դրութիւնը. բ. Ինչ զիտէ, ինչ չ'զիտէ և ինչ պէտք է գիտենայ պ. Սենեքերիմ Արծրունին:— Ուսուցչական ժողովի համար խմբագրուած հարցեր:— Զանազան լուրեր:— Յայտարարութիւններ:

ՏԻԿԻՆ ՇԻՈՅԵԱՆՑԻ ԿՏԱԿԱՎԱՏԱՐՆԵՐԸ

«Կավկազ» լրագրի մէջ արտատպուած էր Юридич. Обозр-ից մի գրութիւն, որ Նատալիայ Շիոյեանցի կտակաւատարները՝ պ. պ. Ելիմիրգեանը, Թամամշեանը և Տուլայեվը ներկայացրել էին քաղաքական ժողովարանի (Դումայի) կողմից դոյն կտակը քննելու համար ընտրած մասնաժողովին:

Ընթերցողները, անկասկած, ըստ արժանոյն գնահատած կը լինին պ. Ելիմիրգեանի պերճախօսութեան այս մարդարտաշար գրութեանը, որ վարձատրվում է Շիոյեանցի կալուածքների ընդհանուր եկամուտի 20%-ով, այն եկամուտի, որ լիշեալ գրութեանը նայելով՝ 22,000 ռ. է հասնում: Մենք այստեղ ընթերցողի ուշադրութիւնը կը դարձնենք միայն մի քանի աչքի ընկնող հանգամանքների վերայ:

Տ. Շիոյեանցի կտակը իւր ժամանակ ամբողջապէս տպագրուեցաւ „Тифлис. Вѣстникъ“ լրագրում, ամենքը կարդացին նորան և ամենքը միաբերան դատապարտեցին նորա կազմողներին: Հարցնող լինի, թէ այստեղ էլ ինչ խարդաւանանք կար, որին մատնացուց է լինում պ. Ելիմիրգեանը և որ՝ իբր թէ, կատարվում էր մի անձի ձեռքով և այն էլ ընտրողական մրցութիւնների ժամանակ, որոնք այդ միջոցին տեղի ունէին Քիֆլիսում: Մենք լաւ լիշում ենք, որ երբ տ. Շիոյեանցի կտակաւատարներին մինը լայտնեց քաղաքային ժողովարանին, թէ հանգուցեալը մի նշանաւոր ընծայ է արել քաղաքին, մօտենում էին քաղաքական ընտրութիւնները և դոյն միջոցին կտակաւատարներից մինը, որ պատրաստվում էր

քաղաքագլուխ ընտրուելու, ի նշան վարձատրութեան, ամենաանխնայ կերպով քուէարկութեամբ սկսեցաւ: Մենք մտաբերում ենք նմանապէս այն լուրերը, որոնք տարածուել էին քաղաքի մէջ և որոնք, կարծում ենք, լրագրութեան մէջ ևս արձագանք գտան, որ ընտրողական մրցութիւններն սկսելուց առաջ, տ. Շիոյեանցի հին կրտակը, որի բովանդակութիւնը մեզ յայտնի չէր, փոփոխուեցաւ և որպէս մի շինծու ժառանգ, սկսեց երևան գալ ինքը Քիֆլիս քաղաքը: Պ. Ելիմիրգեանը և նորա զինակիցները հաւատացնում են, որ կտակի վաւերականութեան համար անհրաժեշտ էր ժառանգի էութիւնը, որ և նոքա կարևոր համարեցին Քիֆլիս քաղաքն ընդունել: Այդ պատճառաբանութեան մենք հաւատ չ'ենք ընծալում: Պ. Ելիմիրգեանը այնքան փորձուած գործող է, որ պէտք է իմանար, թէ կտակարարը կարող է պարտաւորել իւր կտակաւատարներին նախ բանալ ուսումնարան և այնուհետև այդ իսկ ուսումնարանը կլինէր ժառանգը: Ոչ, քաղաքային ճարպիկ գործիչներին պէտք էր, որ կտակի մէջ անպատճառ երևան գար քաղաքը, որպէս զի իրանք նորան բարեբարողներ համարուէին: Նւ արդարեւ ինչու մի անգամ ևս չ'հետևեն նոքա ժամանակակից և գործնականապէս իմաստալի այն ասացումին, թէ «Համ Հոգուս վարձք (?) լինի, Համ մարմնուս շահ»: Մեզ համար անհասկանալի է այն կեղծ ոգևորութիւնը, որ գործ են ածում պ. Ելիմիրգեանը և նորա ընկերակիցները, խօսելով «սուրբ գործի» այսինքն տ. Շիոյեանցի կտակի մասին: Մենք չենք հերքում, որ հանգուցեալի մտադրութեան մէջ այդ կտակը, իսկապէս, մի սրբազան գործ էր, բայց հազիւ թէ շատ մարդիկ գտնուին, որոնք սուրբ համարեն այն հասարակական գործը, որ դուրս եկաւ տ. Շիոյեանցի կաւակաւատարների գրչի տակից և որին վիճակուեցաւ մասնաւոր անձանց անսահման իրաւունքներին և անպատասխանատու տիրապետութեան ձեռքն անցնել:

Քանի որ տ. Շիոյեանցի կալուածքները նորա ցանկութեան համաձայն պէտք է երբ և իցէ հասարակաց սեպհականութիւն դառնան, ապա ամենայն օրինաւոր

մարդ, որին իրաւունք էր տուած անասանքն ու առանց հաշիւ տալու տիրել սեպհականութեանը, պէտք է անձամբ անձին ներկայանար քաղաքին և պահանջէր, այն, պահանջէր, որ իւր զործողութիւններին վերայ վերադիտողութիւն ունենային և ոչ թէ կտակարարի մահից յետոյ սպասէր երեք տարի և ապա հասարակաց կարծիքի միահամուռ պահանջմանը տեղի տալով՝ անէր այդ բանը և այն էլ միայն այն ժամանակ, երբ քաղաքական ժողովարանի մէջ հարց զարթեցաւ, թէ պէտք է արդեօք քաղաքը ընդունի մի այնպիսի ժառանգութիւն, որին անպատասխանատու և անկօնորոշ տիրում են պ. պ. կրտակակատարները և դորա համար հրաժարուիլ դեռ ևս երկար տարիների ընթացքում գնահատական հարկից, որ այդ կալուածները պիտի տան յօգուտ քաղաքական գանձարանի տարեկան մի քանի հազար ռուբլիի չափ:

Որպէս զի ցոյց տանք, թէ պ. էլիմիրգեանի և իւր ընկերակիցների սուրբ գործը այն ատիճառն պարզ ու բացառաւոր չէ, որչափ նոքա աշխատում են հաւատացնել, մենք իբրև աղաքացի առաջ կը բերենք այն, որ քաղաքագլուխը անհնարին գտնելով քաղաքական ժողովի համար լուծել այն օրէնսդիտական կնճիռները, որ առաջ էին գալիս այդ բազմահոգի կտակից, դոցա լուծումը յանձնեց Պետերբուրգի շրջանի երգուեալ հաւատարմատարների խորհրդին: Հէնց այդ հարցերի կարգում համարենք թէ առաջին տեղն էր բռնում այն խնդիրը, թէ կտրելի է արդեօք որ և է գործի մէջ սահմանափակել կտակաւորատարների «անկօնորոշ և անհաշիւ» զործողութիւնները: Բայց երբ քաղաքական ժողովը անյաջող եզրակացութիւն ոտայտ «վերահսկողութեան և հաշուետուութեան» սկզբունքի վերաբերութեամբ, նա վերջին միջոցը փորձեց՝ կազմել առանձին մասնաժողով և յանձնել նորան, որպէս զի համոզէ կտակաւորատարներին, որ իրանց անասանքն իրաւունքներից մի մասը գննէ յանձնեն քաղաքին...:

Պ. էլիմիրգեանը հաւատացնում է, որ նորա հակառակորդները իւր դէմ արշաւանք են սկսել և այն էլ ոչ թէ հասարակական շահերը պաշտպանելու համար, այլ բոլորովին անձնական հաշիւներից դրդուած և այնուհետեւ հաշուում է իւր շարակամներին: Բայց ո՞վ տես, որ չ'կալ պ. պ. էլիմիրգեանի, Պամամշեանի և Տուլայեվի անձնական թշնամիներն են ցուցակի մէջ: Ամենից առաջ երևան է գալիս «Тифлис. Вѣстникъ»-ը և նորա ֆէլիէտօնիստը՝ «ժաղանգական պօետը», այնուհետեւ «Պալանգա» լրագիրը, «Կապկազը», լետոյ կարգով առաջ են գալիս՝ հայաց ազգը ամբողջապէս, Թիֆլիսի հայերը մասնաւորապէս, ապա գալիս են ռուսները, լետոյ վրացիք, Ներսիսեան դպրանոցը, Թիֆլիս քաղաքը և վերջապէս Շիոյեանցի ազգականները: Կտակից ղեկավարների այս պերճախօս ցուցակը (պ. էլիմիրգեանը ճարպիկութեամբ ծածկում է այն հարցը, որ վերաբերում է կտակի կազմողներին), մի կտակ ուր տամբ ողջ ապէս

տալ ած էր տեղական ռուս լրագիրներին մէջ և հետեւապէս շատերից կարգացուած, ամեն բանից աւելի լաւ է ցոյց տալիս, որ իսկապէս այդ չարաբաստիկ կտակից մեր բոլոր հասարակութիւնը դժգոհ է մնացած:

Սակայն պ. էլիմիրգեանը և նորա ընկերակիցները համեստաբար լռում են այն անձանց մասին, որոնք ուրիշ գլխով գոհ են մնացած այդ կտակից և որոնք նորան սուրբ գործ են համարում: Բայց մենք նոցա համեստութեան քողը պիտի պատռենք և լականջ յանուանէ պիտի լիշենք տ. Շիոյեանցի կտակից գոհ մնացողներին. — սոքա են՝ պ. պ. Լևոն էլիմիրգեանը, Յարութիւն Պամամշեանը և Նիկան Տուլայեվը, հանգուցեալի ամենամօտիկ և ամենամտերիմ ազգականները. սոքա նորա կալուածները կառավարելու և Թիֆլիսի աղքատ հայ արհեստաւորների և հանգուցեալի ազգականների (բայց արդեօք միայն չքաւորների թէ առհասարակ բոլորի) որդոց մասնագիտական կրթութեան վերայ հոգայողութիւն ունենալու պատճառով գործ դրած տաժանելի աշխատանքի համար ստանում են 20% ընդհանուր եկամուտից: Որքան մտաբերում ենք, կտակի մէջ՝ այնտեղ ուր լիշուած է խօսքս ընդհանուր եկամուտ (ВОЛОВОЙ ДОХОДЪ), փակագծի մէջ բացատրութիւն է առաջ բերած, որ ընդհանուր եկամուտ ասելով պէտք է հասկանալ այսինչ և այնինչ բաները... Այս բացատրութիւնն էլ արուած է, երևի, յանձնադրութեամբ, աչքի առաջ ունենալով, որ այլ և այլ տարակուսանքներ կարող են լաւաւ գալ... Մ, որչափ կանխատես և զգոյշ են եղել տ. Շիոյեանցի կտակի անյայտ կազմողները պ. պ. կտակաւորատարների շահերի վերաբերութեամբ:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՋՈՅՆԵՐԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

Թուանշանները չ'են կառավարում աշխարհը, բայց նոքա ցոյց են տալիս թէ նա ինչպէս է կառավարվում:

Գեօրգէ

Այս անցնող ձմեռը մեր երկրացոյց համար շատ զղալի էր մանաւանդ տեսակ տեսակ հիւանդութեանց վնասուած հետեւանքների պատճառով: Տեղ տեղ մեծ հարուած տուեց ժողովրդին նաև կենդանեաց ջարդը:

Աւողջապահական կանոնները համեմատ կենցաղավարութիւնը, ի հարկէ, շատ է պաշտպանում մարդու թէ վարակիչ և թէ պատահական հիւանդութիւններից. բայց ճանաչելով մեր ժողովրդի մեծամասնութեան դարգացման ատիճառը, և, որ զլիաւորն է, նորա չքաւորութիւնը իւր անհրաժեշտ հետեւանքներով, պիտի խոստովանենք, որ դժբախտաբար ու շատ անգամ անկարելի է պահանջել, որ նա պէտք եղած զգուշութիւնները իւր ժամանակին գործ դնէ: Քանի որ զարգացման ու չքաւորութեան կամ բարօրութեան ինդիկները մի օրուայ և մի տարուայ գործ չ'են, այլ երկար միջոցների կարօտ, կմնայ առձեռն օգնութեան վերայ չուսող, որ պէտք է սպասուի բժիշկներից: Աւ ահա այս կէտի

վերայ կուղենք դարձնել այսօր ընթերցողի ուշադրութիւնը:

Օրէնքով ամէն մի գաւառ պէտք է ունենայ մէկ բժիշկ, մէկ աւագ և մէկ կրտսեր աշակերտ (Ֆէլդշեր), մէկ մանկաբարձ և մէկ անասնաբույժի աշակերտ: Տեսնենք Հիւմայ թէ այդ մեջոյնները ո՞ր ատեն ճանի բաւարար են ժողովրդի Համար: Յիշենք նաև որ

Գաւառ. բժիշկի կրտսեր աշակերտը

ստանում է տարեկան 147 ռ.

Գաւառ. անասնաբույժի աշակերտը

ստանում է տարեկան 147 ռ.

Գաւառ. բժիշկի աւագ աշակերտը

ստանում է տարեկան 196 ռ.

Գաւառ. մանկաբարձը (տատը)

ստանում է տարեկան 384 ռ.

Գաւառ. բժիշկը " " " 1337 ռ. 25 կ. 1)

Թիֆլիսի նահանգը, 35,517 քառակուսի վերստ տալով թիւն ունենալով, բաժանվում է 9 գաւառի, ամէն մէկը 2100 քառակուսի վերստից մինչև 9600 վերստ տալով: Դրանք ևս ունեն 8 բժիշկ մէկ մէկ աւագ և կրտսեր աշակերտներով, 7-ը մանկաբարձ և 4 անասնաբույժի աշակերտներ: Մի կողմը թողնելով Թիֆլիսը, այդ ինչը գաւառներում դարձնալ կայ 7 քաղաք, որոնք մօտ 50 Հազար բնակիչ ունեն, իսկ գիւղացիները թիւը աւելի է քան 350 Հազար. առել է թէ 7500 Հոգին ունէ մէկ բժիշկ և մօտ 37 Հազար Հոգի իգական սեռին ընկնում է մէկ մանկաբարձ: Սթէ Հիւմայ մտաբերենք, որ օրինակ 1877 թուին ²⁾ Թիֆլիսի նահանգում պատահել են 27 պատահական դժբաղդ մահ (խեղդուիլ, աչրուիլ և այլն.), 7-ը ինքնասպանութիւն, 12 կռիւ և վերաւորումն զենքով, 62 ապստամբութիւն, 7 խաղաղութեամբ զոհուած զիւղ, կամ ընդամենը 115 աչրուիլի դէպքեր, որոնք ամէն տարի կրկնվում են և որոնք բժիշկի քննութեան կարօտութիւն ունեն և, պահանջելով նորա ներկայութիւնը, ամէն մէկը երեք չորս օր ժամանակ են խլում նորանից, այն ժամանակի կոտորածներ, որ մօտ 73 Հազար ժողովրդի տեղ բժիշկը տարէնը միջին Հաշուով մօտ 13 անգամ այս կողմ այն կողմ պէտք է երթայ քննութեան և մօտ 40 օր ժամանակ պէտք է կորցնէ քրէական գործերի վերայ: Կարելի՞ բան է, որ այնուհետև նա շատ ժամանակ ունենար չորս Հինգ Հազար վերստի վերայ փութած իւր 73 Հազար ժողովրդին պէտք եղած օգնութիւնը Հասցնելու, բնական է, որ նա ֆիզիքապէս անկարող է բարեխղճութեամբ կատարել իւր պաշտօնը և մարդկային պարտքը:

Առենք Հիւմայ Նրեանի նահանգը, ուր մօտ 25 Հազար քառակուսի վերստի վերայ բնակւում են մօտ 548 Հազար Հոգիք: Այստեղ էլ 7-ը գաւառներում, որոնք մէջ Հինգ քաղաք կայ, ընդամենը կան 8 բժիշկ, 7 աւագ և 7 կրտսեր աշակերտներ, 4 մանկաբարձ և 4 անասնաբույժի աշակերտ: Այնպէս որ մօտ 63 Հազար ժողովրդին ընկնում է մէկ բժիշկ, մօտ 58 Հազար Հոգի իգական սեռին մի մանկաբարձ: Էջմիածնի գաւառը, (ուր իգականների թիւը Հասնում է մօտ 40 Հազարի) Սուրմալուի (մօտ 27,000 իգական) և Շարուր Գարալագեալի գաւառներում (մօտ 25 Հազար) ամենեւին չ'կայ մանկաբարձ: Բացի այդ, ամբողջ նահանգում միայն 3

գիւղացի կան ¹⁾, երկուսը Նրեանում և մէկը Ալէքսանդրօպօլում, որ առել է թէ մօտ 183 Հազար Հոգուն մէկ դեղանոց է ընկնում: Այս լաւ ապացոյց է, որ ժողովուրդը կամայ թէ անկամայ օգուտ չէ քաղում եւրոպական բժշկականութիւնից: Իսկ ինչ որ կը վերաբերի անասնաբույժերի աշակերտներին, պէտք է չիշենք, որ Նրեանի նահանգում աւելի քան 1 միլիոն ընտանի շորքոտանի լինելով, ամէն մէկի Հոգատարութեանը Հասնում է 250 Հազար կենդանուց աւելի ²⁾:

Առենք Հիւմայ թէ մի այդպիսի նահանգում երեւցան մարդկանց կամ կենդանիները վարակիչ Հիւանդութիւններ: Կարելի՞ բան է խնամել կարօտեալներին ներկայ մեջոյններով:

Նրեակայենք, որ Կողբում մի ծննդական կին մանկաբարձի անհրաժեշտ կարօտութիւն ունի, այն ժամանակ այդ Հիւանդի ամուսինը մօտ 2 օր ձիով պէտք է գայ Նրեան, կամ գնայ Ալէքսանդրապօլ, որովհետև ոչ Իգդիր, ոչ Վաղարշապատ մանկաբարձ չկայ: Առենք թէ Հիւանդը ղեկացաւ, մինչև որ եկան մանկաբարձը և բժիշկը, բայց այն ժամանակ Հաւատարիմ ամուսինը նորից երկու օր ճանապարհ պիտի գնայ բժիշկի Հրամայած դեղը բերելու: Այս դժուարութիւնները աչքի առաջ ունենալով, բնական է, որ չէ թէ միայն գիւղացիները, այլ և քաղաքացիներն անգամ Հաղիւ թէ երբեմն զիմում են բժիշկի, մանկաբարձի և անասնաբույժի օգնութեան:

Եւ ահա գաւառները մէջ բժիշկը կառնու թէ միայն քրէական գործերի քննիչ է, կառնու թէ նորա պաշտօնն է մեռած մարմինները դնել, վերաւորութեանը վիպական տալ և այլն: Այստեղ ևս պատահում է, որ Նրեանի ամառուայ այն տօթերին երբեմն սպանուածի կամ խեղդուածի դիակը մօտ 10 օր մնում է անթաղ, սպասելով բժիշկի դատեանը, որ այդ մեջոյնում դատաւի միւս ծայրումն է գործ տեսնում: Կայ և մի այլ Հանգամանք, որի վերայ արժէ ուշադրութիւն դարձնել: Յայտնի է, որ օրէնքով ներքեցեալը պէտք է թաղուի միայն երբորդ օրը և այն՝ երբ որ բժիշկից վիպական ստացուեցաւ, թէ նա քննեց, որ ներքեցեալը իրաւ մեռած է և բնական մահով: Յայտնի է և այն, որ արեւելի Հիւսթեայ սովորութեամբ թէ Հայերը և թէ թուրքերը այս գիշեր մեռածին, թաղում են վաղը առաւօտը, լուսաղէմի մեռածին—ճաշից յետոյ և այլն: Այսպիսի Հանգամանքները մէջ անշուշտ շատ կարեւոր է բժիշկի վիպութիւնը, որ նա իրաւ մեռած է և ոչ թէ քնած, կամ թէ բնական մահով և ոչ թէ մահացած: Սակայն ֆիզիքապէս անկարելի է գաւառացի բժիշկին վերահասու լինել ամէն մեռածի, և Հետեանք այն է, որ, նոյն Հիւսթեայ սովորութեամբ, առանց ամենայն բժիշկի վիպութեան, գիշերը մեռածին թաղում են առաւօտը և այլն: Եւ ոչ միայն այսպիսի դէպքերում, այլ և առ Հատարակ, գաւառի բժիշկները, քանի մի բացառութեամբ ի Հարկէ, ուրախ են, որ իրանց անհանգիստ չանեն ռամիկները:

Համեմատութեան Համար չիշենք, որ Ռուսաստանի այն նահանգներում, ուր որ մտածէ Հասարակական երկրաւարութիւնը (զէմստովօ), ամէն տեղ էլ մեծ ուշադրութիւն է դարձնում ժողովրդին բժշկական օգնութիւն Հասցնելու վերայ: Այդպիսի 33 գաւառներ 1877 թուին տարեկան $5\frac{1}{2}$ միլիոն ռուբլի ծախս էին անում ժողովրդական բժշկաների

¹⁾ Смъта доход. и расход. Главн. Упр. Нам. Кавказ. на 1881 г.

²⁾ Сборникъ свѣдѣній о Кавказѣ т. VII.

¹⁾ Кавказ. календарь на 1882 г.

²⁾ Сборникъ свѣдѣній о кавказѣ, т. II

դրուող բնութագրերը կանոնները մասին, որոնք պետք տարածուն Կովկասեան երկրները վերայ եւ, բայց երկրի Համար անդորձադրելի են Համարվում:

3. Պատշաճաւոր նախարարութիւններն յայտարարել նորանց կողմից եղած կարգադրութիւններն գործադրութեան ժամանակ պատահող անշարմարութիւններն մասին, բայց այս իրաւունքը պատճառ չ'պիտի լինի լիւրտէս կարգադրութիւններն գործադրութեան դադարման:

V Զ ն ջ լ ու մ ե ն

1. Ներքի կառավարչապետն այն իրաւունքը, որով նա կարող էր, պատշաճաւոր կարգով, բարձրագոյն օրէնսդրական և գործադրական իշխանութեան հետ Համաձայնութեան մասին բոլոր կառավարչական հարցերն վերաբերութեամբ:

2. Ներքի մէջ եղած բոլոր վարչական մարմիններն անմիջապէս առաջնորդելու իրաւունքը, պատշաճաւոր նախարարութիւններն անկախ:

3. Պատական Հիմնարկութիւններն Համար իւր սեպ-Հական իրաւունքով մարդիկ նշանակելը կամ նշանակելու Համար առաջարկութիւններ անելը:

4. Կովկասեան երկրի անկար և անհոգ աղետահաններն և առհասարակ բարձր գաստկարգի անձանց՝ ազատ մնացած հողերցի, քսանից մինչև վաթսուս ղէսկատին, քսան և չորս տարով վարձով տալու իրաւունքը, նմանապէս Չերնոմորսկի նահանգի ազատ հողերը մասնաւոր մարդկանց վերայ վաճառելու իրաւունքը, մի անձի երեք հազար ղէսկատինի չափ և գէսկատինը տասը մանէթով:

Ներկայ օրէնսդրական կարգադրութեամբ, ասում է «ГОЛОСЪ» լրագիրը, սկիզբն է դրվում Կովկասում նախկին վարչական առանձնական դրութիւնների ջնջման, որ ոչ պետական շահերին էր Համապատասխանում և ոչ տեղականին: Բայց դեռ ևս շատ ջանք պիտի գործ դրուի կեդրոնական վարչութիւնների կողմից, մինչև հնար կը լինի բնաւազան տեղական վարչական մարմիններին պատասխանատու կերպով գործելու կարգ ու կանոնին:

* *

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳԻՆ

Պ. խմբագիր.

Ամսոյս եօթին ձեր յանձնարարութեամբ ներկայ էի «Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութեան» առաջին Ընդ-Հանուր ժողովին: Թող տուեցէք ինձ մի երկու խօսքով յառաջ բերել իմ տպաւորութիւնները և նկատողութիւնները: Ժողովը, ինչպէս յայտնի է, նշանակուած էր ճիշտ ժամը տասնութէկին: Տասներկուսի կէսն էր, երբ ես մտայ Մոզնի եկեղեցու գաւիթը և ինքս ինձ մեղադրում էի, որ կէս ժամով ուշացել եմ: Այդ տպաւորութեան տակ բաց արի Քա-յիանեան ուսումնարանի դահլիճի դուռը, կարծելով թէ մի րոպէ պիտի խանգարեմ սկսած ժողովը: Ինձ հետ ներս մտաւ և «Մշակի» պ. խմբագիրը: Միայն ժողովը դեռ ևս չէր սկսուած և մենք մի րոպէ կանգնած մնացինք դրան առաջը, չ'զիտեմալով թէ ուր և ում պիտի դիմենք: Կարգադրել յանձնաժողովի անդամուհիներն մինը հանեց մեզ այդ անշարմար դրութիւնից, առաջարկելով մեզ բռնել մամուլի ներկայացուցիչների Համար որոշած տեղը: Մենք հետեւեցինք նորան: Հաղիւ թէ նստել էի, ահա մօտեցաւ ինձ կարգադրել Թանձնաժողովի անդամներից մի ուրիշը և

վճռաբար առաջարկեց, թէ թոյն իրաւունքով մտել եմ ժողովարանը: Ես առացի, որ «Արձագանքի» խմբագրութեան կողմից եմ եկած:—Ունիք դուք խմբագրութեան կողմից դրուող վկայութիւն, հարցրեց յարգելի տիկինը:—Ես պատասխանեցի, որ չ'ունիմ, և կարծում էի թէ դա աւելորդ է: Խոտաւորահամը քննիչս շարունակեց:—Բայց դուք դանկ խմբագրութեան անդամ էք:—Երևի, պատասխանեցի ես, եթէ ոչ՝ ինձ չէին ուղարկել:—Սակայն դուք «Արձագանքի» մէջ ոչինչ չէք գրել: ձեր ստորագրութեամբ ես չ'ողում չեմ կարգացել «Արձագանքի» մէջ՝ նկատեց նա: Ես անտանելի դրութեան մէջ էի. թոյնով հատատակել, որ աշխատակցում եմ «Արձագանքին» և եկած եմ նորա խմբագրի յանձնարարութեամբ. ես կարծում էի, որ «Հայուհեաց Բարեգործական Ընկերութեան» Հիմնադրներն այնքան թերահաւատ չեն լինիլ ղէպի մարդու արժանապատուութիւն և երբ որ նոցա ասում ես, թէ եկած ես մի խմբագրութեան կողմից, որին իրանք հրուէր են ուղարկել առանց՝ սակայն, պահանջելու, որ նորա ներկայացուցիչները դրուող վկայութիւն բերեն, այդ բառական է և քեզ չեն վտաճանալ ուղղակի խորհրդարանութեան մէջ կառնածիլ: Այդ տպաւորութեան տակ ես ձեռքս մեկնեցի ղէպի գլխարկի և յայտնեցի ինձ հարցաքննողին, որ եթէ իսկապէս հարկաւոր է գրաւոր վկայութիւն ունենալ, ապա ինձ կը մնայ միայն հեռանալ, ներսդրութիւն խնդրելով իմ անդադու-թեանս Համար: Բայց այդ րոպէին, չ'զիտեմ ինչպէս, խօսակցիս հրաւերեց ինձ նստել և փոխեց իւր խօսակցութեան նիւթը: Մի րոպէից յետոյ նա այլ ևս ինձ մօտ չէր և ես ինքս ինձ մտածում էի, թէ թոյն նպատակով եմ մեր յարգելի տիկինները խորշում կողմնակի անձանց ներկայութիւն-նեց: Այս միջանկեալ պատահարից յետոյ՝ մտաւ վրաց «Գրօէր» լրագրի ներկայացուցիչը, որը սակայն հարց ու փորձի չ'ենթարկուեցաւ:

Մինչ այս՝ մինչ այն, ժամի տասներկուսը լրացել էր, բայց ժողովը դեռ չէր սկսել իւր նիստը. սպասում էին Մամբրէ վարդապետին, որը կանոնադրութեան 10-րդ յօդուածի զօրութեամբ պիտի նախագահէր ժողովին, որպէս տեղապահ կամ պաշտօնակատար թեմական առաջնորդի: Ժամի ճիշդ 12¹/₂ին գերապատիւ հայրը ներս մտաւ գահէլ-ճը և բռնելով իւր Համարպատրաստած տեղը, բացեց ժողովը Համառօտ տեսնարանութեամբ: Հայր-սուրբը յայտնեց իւր ուրախութիւնը, որ բարեբաղտութիւն ունի բանալ կանանց առաջին «Բարեգործական Ընկերութիւնը». «Ռուսաստանի մէջ տպւորդ հայերը, առաց նա մերձաւորապէս, մինչև այսօր հիմնել են մի քանի բարեգործական Ընկերութիւններ. բայց այդ Հիմնարկութիւնների մէջ կանանց մասնակցութիւնը հաւատար է եղել ոչինչ. հայ կինը մինչև վերջին օրերս մի տեսակ ստրկական դեր էր կատարում, այսօր նա թոթափում է իրանից հին դարերի աւանդութիւնը և մըտնում է տասնեկներորդ դարի ազատ գրօնակի տակ. ինքնուրոյն կերպով, առանց այդ մարդկանց մասնակցութեան գործ սկսելով, նա կամենում է ապացուցանել, որ վստահ է իւր ոյժերի վերայ, որ իրաւունք պահանջելուց զատ՝ նա պարտականութիւններ ևս աւնում է իւր վերայ: Միակ այն փաստը, որ յարգելի տիկինները երկու տարի շարունակ պատերազմեցին զանազան դժուարութիւնների հետ, մինչև կարողացան կազմակերպել իրանց Համակերպի գործը, վստահութիւն է տալիս ամենայն մարդու՝ յուսալ, որ այսուհետեւ մանաւանդ այդպիսի դժուարութեամբ սկսած գործը չ'աջողութեամբ կը պսակուի»: Իւր խօսքերը հաստատելու Համար հայր-սուրբը շարունակեց. «Կինը՝ այդ մարդու հետ

բաղդատելով, այսպիսի դործերը համար աւելի մեծ արժանիք ունի. կին մարդը՝ երբ հիմնադրուած է համոզուեցաւ մի ձեռնարկութեան օգտակարութեան, մի գործի կարեւորութեան մասին և երբ մտքումը գրեց գլուխ բերել այդ գործը, ոչինչ արգելքներ չունի ընկճուել: Իւր նպատակին հասնելու համար նա շատ անգամ արհամարհում և ուրանում է հայր, մայր, որդի, ամուսին և մինչև անգամ իւր սեպհական կեանքը: Այդ մարդիկ այդ կէտի մէջ չեն կարող մըցել կանանց հետ և հէնց այդ է պատճառը, որ այն դործերն են միայն յարատեւութիւն և յաջողութիւն ունեցող, որոնց մէջ այդ մարդկանց հետ կենը զգալի դործակցութիւն ունի:

Հայր-սուրբը խօսելով՝ կենը արժանաւորութիւնների մասին՝ մոռացաւ դոնէ համառօտակի բացատրել ժողովականներին իրանց նոր ձեռնարկութեան դժուարութիւնները. նա ոչ մի խօսք չ'աւանդեց իմանալէս թէ ինչ վէճեր ունին դարմանելու այդպիսի հիմնարկութիւններ, իսկ դա հարկաւոր էր, մանաւանդ այն պատճառով, որ ներկայ եղբայրների մեծ մասը ծանօթ չ'ընկելով մեր կեանքին, մեր պահանջներին, մեր ցաւերին ու տառապանքներին, ծանօթ չ'ընկելով նոյն իսկ կանոնադրութեան սկզբնական և նպատակին, կարօտ էին մի այդպիսի լուսարանութեան: Հայր-սուրբը, ինչպէս երևում է, շատ մեծ դադարաւոր ունէր դէպի քնքաշ սեռի մասաւոր պատրաստութիւնը՝ այդ պատճառով էլ աւելորդ համարեց հրաւիրել նոյն, որ ոգևորուած ընդհ. դադարաւոր փոխութեամբ, արժանապէս առաջ տանին սկսած գործը, ձգտելով մօտենալ այն բարձրութեան, որ նա առաջ բերեց կենը հաստատամտութիւնը ցոյց տալով:

Հայր-սուրբի համառօտ ատենաբանութիւնից չեւոյ՛ տ. Արք. հի. Երեցեանը Կարդաղըն Յանձնաժողովի կողմից մի երկու խօսք ասաց, չալանելով՝ որ իրանք կատարել են իրանց վերայ առած գործը, նախապատրաստական պարապմունքները վերջացած են և այժմ շարքիւ ժողովականները համաձայն կանոնադրութեան 11 և 12-րդ չօդուածները պէտք է ընտրեն Վարչութեան եօթը անդամներին և նոյն կանոնադրութեան 13-րդ աւանդութեան ցաւ տրամադրելով ընտրել այն անձանց, որոնց ժողովը կը կամենայ քուէարկել՝ որպէս վարչութեան անդամ: Տոմարներով ընտրուեցան շատերը, որոնցից նորա, որոնք ձայնի բացարձակ առաւելութիւն ունէին, առաջարկուեցան զնդակներով քուէարկուելու: Ժողովականներից մինը օր. Յովհաննիսեանը առաջարկեց բաւականապէս տոմարներով ընտրութեամբ և նոյնից շատ քուէ տալողներին Վարչութեան անդամ, իսկ պակաս տալողներին կանգնողատ համարել, բայց ժողովի հայր նախագահը և Կարդաղըն Յանձնաժողովի անդամները մերժեցին այդ առաջարկութիւնը և պահանջեցին ընտրուածներին նորից քուէարկել: Յաւալի էր նկատել, որ շատ ձայն տալողներից ումանք հրաժարվում էին և հրաժարուեցան քուէարկուելուց: Քուէարկում էին 46 անդամներ:

Վարչութեան անդամներ ընտրուեցան՝ տ. տ. Մ. Խոսրովեան, Կ. Նւանգուրեան, Լ. Թամաշեան, Ս. Երեցեան, Ն. Ղամբարեան, տ. Մ. Խատիսեան: Կանդիդատներ մնացին օր. Մ. Արմաշեան, տ. Ն. Արմաշեան, օր. Կ. Թամամշեան, օր. Օրբէլի և տ. Կ. Տէր-Մկրտչեան:

Ժողովը փակուեցաւ մօտ ժամը 3-ին: Դաշինքը անտանելի կերպով ցուրտ էր:

Ներդաշտ Տէր-Ղևոնդեան:

Տիկին Հրաչեան «Արձագանքի» մի օրինակը նուրբեց Փարիզի «Հայկազեան Ուսումնասիրաց Ընկերութեանը»:

Ներսիսեան Ազգային Հոգևոր դպրանոցը, որ մեր բոլոր ուսումնարանական հաստատութիւններից ամենահինն է և իւր նիւթական արդիւններով ամենահարուստը (տարեկան եկամուտը հասնում է 60,000 ռուբլու) կառավարվում է ժողովրդից ընտրուած 12 հոգաբարձուների ձեռքով: Անցեալ 1881 թուին այդ հոգաբարձութիւնը ունեցել է 4: Նիստ, ուր գրադուել է դպրանոցին վերաբերեալ բոլոր տնտեսական և գլխաւոր մանկավարժական ինդիքներով: Հետեւեալ ցուցակից երեւում է թէ, որ հոգաբարձուն որքան անգամ մասնակցել է նիստերին.

Գէորգ Արմեան	37
Աւետիք Բաբայան	32
Դաւիթ Ղորանեան	31
Յովհաննէս Զիգրանեան	30
Գէորգ Նւանգուրեան	26
Աբգար Յովհաննիսեան	26
Պլատոն Գուրգէնիւզեան	23
Մարկիանոս Ռոսինեան	23
Իշ. Նապօլէօն Ամատունի	11
Ազէքսանդր Մելիք-Աղաբեան (գլխավորելի 2-ից)	4

Պ. Մելիք-Աղաբեանը իբրեւ կանգնող փոխարինել է իշ. Կոնստանտին Բեհրուդեանին, մնացեալ երկու հոգաբարձուներից, որոնք ոչ մի նիստի չեն մասնակցել, պ. Պողոս Ղամբարեանը գտնվում է արտասահմանում, իսկ պ. Յովհաննէս Զիգրանեանը Թիֆլիսում:

Կանոնադրութեան զօրութեամբ տեսուչը ներկայ է նիստերին իբրեւ հոգաբարձութեան անդամ: Հետեւեալ ցուցակից երևում է, թէ 1881 թուին հոգաբարձական նիստերը որքան անձինքներից են եղել բաղկացած.

4 նիստ	9 մարդուց
9 "	8 "
14 "	7 "
5 "	6 "
7 "	5 "
3 "	4 "
1 "	3 "

Յանկալի է, որ թէ Ներսիսեան դպրանոցի և թէ մեր այլ ուսումնարանական հաստատութիւնների հոգաբարձութիւնները կանոնաւոր կերպով այս տեսակ հաշիւներ հրատարակէին, որպէս զի հասարակութիւնն իմանար, թէ ինչպէս են վերաբերում իրանց ստանձնած պաշտօնին այն անձինքը, որոնց նա հաւատարմել է իւր ապագան:

Արժանահաւատ աղբիւրներից տեղեկանում ենք, որ քաղաքիս առաջատար հայ երիտասարդներից ոմանք մի օգտակար մտադրութիւն ունին և ջերմեւանդութեամբ ձեռնամուխ են եղած նորա իրադրմանը. պարոնները պատ-

բաժանում են կազմել մի զբաղմունքի և ապա հրապարակել մեր հաշիվաւոր բանաստեղծ և հայրենագէտ Հայր Ալեքանդրին, լուսանկար պ. Քեւրքեանին և մի քանի բանիւրուն անձանց ընկերակցութեամբ պատել Արցախու և Սիւնեաց նահանգները աշխարհագրական, տեղագրական, պատմաբանական, բնագիտական և հնագիտական հետազոտութիւններ անելու: Կտու ենք, որ մեր շուշեցի հայ վաճառականները շատերը առատ զբաղմունքի նպատակներ են խառնացել, մանաւանդ երբ լսել են, որ Հայր Ալեքանդր պէս անձն պիտի այդ ուղևորութեան առաջնորդը լինի: Իբրոյր որտէ՛ յաջողութիւն ենք ցանկանում այդ գեղեցիկ ձեռնարկութեան:

«Ապրիլ» լրագրերը հաղորդում է իբրեւ լուր, որ Խաւմատի և Բիսօ գիւղի Խաւմուր բնակիչները պատգամաւոր են ուղարկել Քիֆլիս՝ խնդրելու, որ իրանց Բ. քահանային դատաւարի ենթարկեն: Քահանան մեղադրւում է իբրեւ Եկեղեցական գոյքերի չափաշարիչ: Խաւմատի եկեղեցուց նա դուրսացել է երեսունի չափ ոսկի և արծաթէ անօթներ և թանկագին զգեստներ: Եկեղեցու կողմէս արանից մի տարի առաջ է կատարուել և ամենայն խուղարկութիւններ՝ գողն հետքը դառնելու համար անօգուտ էր անցել, երբ յանկարծ քահանան կռւում է գիւղացիներից մինի հետ և սա յայտնապէս ասում է ամենքին, թէ Բ. քահանան է բոլոր կորած իրերը չափաշարել, հողի տակ թաղել և վերելից էլ դարեւ ածել:

«Русск. Куперь» լրագիրը հաղորդում է այն կանոններ ի մանրամասնութիւնները, որ Խարկովի համալսարանի ուսանողների համար մօտ ժամանակներս խմբագրուած է: Քաղում ենք այդ կանոններից հետեւեալ կէտերը: Ամենայն մի ուսանող, ասուած է կանոնագրի մէջ, պարտաւոր է միշտ հետը մուտքի տոմսակ ունենալ և ամենայն բողբ, երբ պրօքէկտօրը կամ նորա օգնականներից մինը պահանջէ, պարտաւոր է անյապաղ ներկայացնել: Այն անձին, որ այդպիսի տոմսակ չի ունենալ, կարող են հեռացնել համալսարանի շինութիւնից: Ուսանողը, եթէ առաջին կիսամեակի ընթացքում կորցրեց այդ տոմսակը, պարտաւոր է անյապաղ յայտնել այդ մասին պրօքէկտօրին: Նորան նոր տոմսակ են տալիս, որի համար նա մի բուլբլի տուգանք է վճարում, յօգուտ մատենադարանի ուսանողական բաժնի: Մուտքի տոմսակ ստանալու համար ուսանողը պարտաւոր է, տոմսակն ստանալիս, իւրաքանչիւր կիսամեակի սկզբում մի բուլբլի վճարել:

«Русский Куперь» լրագրին գրում են Քիֆլիսից. «Մենք ունինք և ուրիշ շատ տնտեսական խնդիրներ, որոնց միայն հնազանդութեամբ և խիստ կարգադրութիւններով չի կարելի լուծել. դոցա համար հարկաւոր է արուեստ, հարկաւոր են գիտութիւնները, հմտութիւնը: Անդրկովկասում պէտք է վճռուին բազմաթիւ կարուստական, ջրաբաշխական և արհեստագիտական խնդիրներ: Այս զուտ համայնքային (земские) խնդիրները ներկայումս գլխաւորապէս կենտրոնացած են գաւառապետների և ստիկանական պաշտօնեաների ձեռքում, որոնք մեծ մասամբ ընտրվում են գործից հե-

ռացած պրօպօրշչիկներէ և չաւտենական տնտեսարանի, սովետնիկներէ: Այսպիսի հանգամանքներում միջից հնար է որեւէ տնտեսական բարեփոխութիւն կամ զարգացումն:

ԵրեմիԱնիՅ Պ. Դէտը մեզ գրում է հետեւեալ լուրերը. Այսօր մարտի 7-ն է և տախալին ջուրը ոսոչում է Սիւնեացում: Կանոնաւոր հողմերն սկսուել են արդէն. ամենաչին օր ժամի 11-ից սկսուելով, մինչև ժամի 3-ից 4-ը վաշելով, դոքա պիտի մաքրեն մի կողմից քաղաքիս թողերն ու գարշահոտութիւնները, միւս կողմից՝ լցնեն մեր աչքերն ու թոքերը այդ անուշահոտութիւններով:

— Երեւանում եթէ խաղողի ծառը (որթը) չը թաղեն՝ ցուրտը կը տանի: Ամենայն տարի վերտրվարի սկզբներում թաղած որթը, նուա՛ն և թուղի թփերը հանում են հողի տակից, բայց այս տարի հաղիւ թէ մարտի վերջերում հանեն ցրտի երկիւղից:

— Անցեալ ամսին մի քանի գալլեր՝ քաղցից ստիպուած համարձակ մտնում էին գիւղերը և շներ ու կատուներ փախցնում: Իրցանից մինը մտաւ քաղաքիս մէջն էլ. վերաւորեց թէ քաղաքումս և թէ մօտիկ գիւղերում, 7—8 հոգի, որոնցից չորսն արդէն կատարելով մեռան. միւսները տախալին կենդանի են, այժմ լսում ենք, որ բոլոր շրջակայ գիւղերում նշանակուած են սպառապէս հսկողներ, որ չ'լինի թէ գալլերոց լինինք:

— Անցեալ օրը մտա՛յ մեր բանտը. բանտարկեալներն մէջ տեսա՛յ երեք երիտասարդ զինուորական ատտիճանաւորներ: Ի՞նչ էք անում այստեղ, հարցրի: — Ոչինչ. անտառներն վերադիտող Արեւսովին մերկացրինք կէս գիշերին և չարչարանքներ տուինք. դորա համար մեզ բանտարկել են: — Վնաս չունի շուտով կազատուիք, ասացի: — Ասում են շուտով դատի կենթարկեն կողակների գնդից մի քանի ատտիճանաւորներ ևս, որոնք պատերազմից քանի մի ամիս անցած, մտան՝ Սուրմալուի գեղերից մէկը և անկարգութիւններ արին:

— Մօտ օրերս Սահակ—անուշեան օր. դպրոցի համար նոր հոգաբարձութիւն հաստատուեցաւ և նախորդից ստացաւ 2300 ռուբլի զբաղմունքիս երեք տարի է որ դպրոցը հիմնուել է:

— Այսօր Գայիանեան օր. դպրոցի համար ևս ընտրուեց նոր հոգաբարձութիւն. տեսչի հրատարակած հաշուից երեւում է որ՝ դպրոցը (տասն և հինգ տարի կառավարուելուց զկին) 1832 թուի յունվարի մէկին ունեցել է մօտ 400 ռ. զբաղմունքի՝ չ'հաշուած ապաւելիները, որ մօտ 1300 ռուբլու է հասնում: Հոգեւոր իշխանութիւնը մինչև ցայսօր իրաւունք չէր տալիս այդ դպրոցի համար արական սեռից հոգաբարձուներ ընտրել. այժմ այդ իրաւունքը շնորհուած է. յոյս կայ որ դպրոցի մուտքը աւելանայ և ուսման շրջանը թէ ընդարձակուի և թէ ընթացքը բարեկարգուի:

— Անխնամք մնացել են մեր խեղճ Նորբեցիք, որոնք 40 տարի է քաղաքիս մասն են համարվում և ինչ հնարք ասես գործ են դնում, բայց չեն կարողանում իրաւունք և օգնութիւն ստանալ քաղաքից կէս վերտառչալի ճանապարհ շինելու, որ պրծնեն այժմեան նեղ, քարքարոտ, ծուռ ու մուռ և սատանայական ճանապարհից: Դանապարհ չ'ունենալու պատճառով, նոքա զրկուած են ուսականութեան հսկողութիւնից, գիշերապահներից, քաղաքային բժշկից, լապտերներից, և քաղաքի բոլոր բարեկեցութիւնից: Մի քանի օր առաջ մի պատուական երիտասարդ մեռաւ, իբրեւ զոհ այդ խորհուրդի ճանապարհին. մի ու-

ընդհանուր քաղաքական գործունեությունը և ընդհանուր աշխատանքը և լինում է ազդեցություն ունենալ ժամ միասնության, հասարակական կյանքի և պատահում, որ օգնություն էն հասցնում, որն այժմ հիմնական պարզապես է և դարձնում զուրկ է բաշխական օգնությունից: Մեր քաղաքացիները վարչություններ, ինչպես երեւում է, ուղիղ ու մաքուր ճանապարհներ չեն սերում, ապա թէ ոչ մեր ժողովրդի ճանապարհները այսպիսի քաղաքական չեն լինել:

ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԲԱՊԷՆ 14 Յունիս 1832 թ.

Պ. Խմբագիր.

Ձեր սեպ. 28 նամակն շատ ուրախութեամբ ստացաւ. այս գրեթէ առաջին անգամն է, որ կրեմք ու բազմ կու- նեմամբ ձեր կողմէն գրեւ ընդունել և կարեւորութիւն տրուել այս կողմն հայաց տեսքին և արտաքին կացութեան, անոնց զրկ ու վեճակին, իրենց երկրի բարոյական կենաց, տեղա- գրութեան, վեճակագրութեան, տուրքերու, տեղական կա- ռավարութեան ընթացից, երկրի դարգացման, ստանան, չա- ռաջակցութեան և այլն նիւթերու վերաբերութեամբ բրած հարցերէն չեք աւելի իրարախառնել, նկատելով որ մեր հայ դատարանին ուրեմն կլինին ու կսկսեն մեր սեպհական աշխարհին որպիսութիւնն հասնալ. որուն կարօտայն գործած անշուշտ կ'զբէք մեզ լուրեր ու տեղեկու- թիւնները ստանալ, որուն յօժարտեամ կ'զբաւիմ ու կ'պարտիմ պէտք եղածները չէ թէ լի ու լի, այլ իմ կրցածին չափ գրել միշտ և հասցունել ձեզ:

Բաղէշ, կամ Պիթիկ քաղաք, քոսն և չորս ժամ հեռու Վանէն, տասն երկու ժամ հեռու Մուշէն. անոր հարաւա- չին արեւելք Տորոս լեռան անտառացած շղթաներուն մէջ է ջրաշատ ձորակը իրեն բեռնաւորութեամբ փառքի նստած մը, և յարաբերութեան մէջ է ընդ միշտ, Վանայ, Մուշ, Աղբաթ, Տիգրանակերտ և այլն քաղաքներու հետ: Քաղաքն թէ և այնքան բարձր անուն չունի, բայց նիւթայէն Տաճիկ-Հալապ- ստանի շատ քաղաքներէն շահուէտ է ու հինգ-սասն քաղա- քացի իրեն խանութ կամ մառան համարում է իրօք. շատ լաւ առեւտուր կանէ. որոյ բնակիչք գրեթէ հաղարկն մէկ հա- ղիւ թէ անգործ կմնան՝ քիչ միջոցով համար. այլ ընդհան- րապէս զբաղուած են գործով, որով և շատ քարմուտ, շա- համախ մարդիկ են, պէտք է համեմատել միայն քաղաքա- ցիք, իսկ գիւղացիք ընդհանրապէս երկրագործ են:

Քաղաքն առաջ դարձնողամութիւն էր իսկ այժմս վա- լիութիւն եղած է երկու տարեկէ ի վեր. ունի իւր լեշտանութեան ներքեւ բանիմ միւստիւրներ, և մէկ միւթայութիւն, միւթէտարբի Մուշ կնոսի, միւստիւրներն Խլաթ, Արեւել- տեղէ, Տաթիկ, Հիւան ու Մօսիան գաւառներ, որոց տեա- չութեան վրայօք կաղաւթն ինձ բան մի հարցուններ, որոնք բնաւ կառավարել չեն և այս առանց բացառութեան կըսեմ. ոչ թէ միայն գիւղացիներու մասին...

Բաղէշ քաղաքն երեք ձոր ունի, որոց գաւառներն կիսէն մինչև ձորամէջ քարաշէն տուններ կառուցուած են ընտիր ընտիր քարերով, որոց հանքը շատ առատ է. գրեթէ լեռ- ները ու քաղաքին տեղ բոլոր նոյն քարերէն են, զիւրաւաշ՝ որ արեւ տեսնալով հետ դհեռէ կ'աղմուտայ: Տաճիկութիւնն ու զիւրքը ըստ բաւականին վայելչաձեւ են: Ունի երեք փոքր վտակներ, որ չեղեալ ձորերէն կ'աղի և քաղաքի բերումը

աղբիւրներու ջուրերը ժողովելով կտանի ու կ'առնէ Հէք- քէթի (Սղէրգի) Սէրթ անուն գետին հետ, որ միանալով կ'ընցունի ի Տիգրիս:

Քաղաքն հին, կամ չեղատակաց արժանի հնութիւնք չունի. բայց մէկ աւերակ բերդէ մ', որոյ մէջ երկու- երեք աղբաւ թրքաց տուն կայ, ուր առաջ թէ պարսից և թէ քրդաց խաներ ու ամիրներ կ'նստին կղեր, որոնք կիւնէին Տորոսի մէջ բնակող վայրերն քրդաց, ոչ ուրեւնդէն գեա- կ'աղմուին մէկ երկուքն այժմս թէ 'ի Վան քաղաք և թէ առտ, բայց բնաւ աղղկեցութիւն չունին, նման նոր սերած կրօնամոլ քրդացն ու թրքաց:

Քաղաքն ունի չորս եկեղեցի, Կարմրակ, Սուրբ Սարգիս, Հինդխարան և Սուրբ Պիտր: Ունի նաեւ նոյն եկեղեցեաց ծոց համանուն դպրոցներ, որոց մէկ երկուք բնաւ գաղտն ատելու արժանիք չունին. իսկ Կարմրական դպրոց, որ տեղ- առն քաղաքական ժողովի անմիջական հսկողութեան ներ- քոյ է, ունի արժանաւոր դատարանի մը, որ լաւ հայերէն և անգղիէն գիտէ, բնիկ Կուլթիկ գիւղացի (Յարութիւն Տաթիկեան). ունի հարկեր մօտ աշակերտ ուսանող, ուր երեւմ չորս-հինգ հարկերէն աւելի աշակերտք կային, բայց տեղացի խաւարամիտ անձինք նստանձեղ իրեն, շա- տերուն չեն թողուր, որ իրենց աղայք իւր վարձարան զրկին: Անոնք որ իրենց աղայք կը զրկին, կ'ուզեն որ ձրի դատ- արանակէ զրկենք, մինչդեռ շատ լաւ կարողութիւն ունին ստակ վճարելու, ի հարկէ և այն շատ քիչ, որով գոհ կը լինի վարձարան:

Բաղէշն ունի չորս վանք. Ամբաստան վանք, Խնդիրկա- տար, Ասիկ և Պօստայ Սուրբ Նարեկի վանք: Ամբաստան վանուց մէջ երկու տարեկէ ի վեր Պօստայ Սուրբ Նարեկի վանքէն «Միացեալ Բնիկերու- թիւն» դպրոց բացած է, ուր շատ աղէկ հայերէն կը սո- րուին հայ քառասուն աշակերտք, որ ոսկի և որ կէս ոսկի թոշակ կ'ուտան և տան հատ ալ աղքատ աղայք կ'ուտա- նին ձրի: Այս վիճակն օրերս նոր վարձարան մը ևս եկաւ հին, որ գաղղիկերէն դատ կ'ուտայ: «Միացեալ Բնիկերութիւն» երեւմ կամեցաւ ունի վարձարան գոցել, և անդ ուղաւոր զարկաւ որ ոսկիներով Արեւել-Տերէ կամ Տաթիկ գաւառ- ներու մէջ դպրոց բանալ, առարկելով, թէ քաղաքացիք հարուստ են, կարող են իւրեանց գաւառները գաւառարա- կել տալ, բայց առ այժմս այդ խորհուրդն ու խօսքը լը- առեցաւ:

Խնդիրկատար վանքին մէջն ալ նախորդ փոխ. առաջ- նորդ Արեւտակէս վարդապետին օրով Ժառանգաւորաց դպ- րոց մը հաստատուած է, իսկ միացեալ երեք վանքերու եկա- մուտն մէկ քանի պարտաւոր թահաւանից և վարդապե- տաց ապարակ համարուած են առ այժմս:

Բաղէշ ունի առաջնորդարան մը. բայց առանց առաջ- նորդի. քանիքն եկան գնացին, և այժմ Վարեգին վարդա- պետ փոխառաջնորդութիւն կ'ընէ, որոյ մասին աւելորդ կը համարեմ խօսք մը գրել. արդէն աղգալին լրագրներն շարունակ կը գրեն, որ քաղաքն քանի տարեկէ ի վեր միշտ ծիման և ալիւմնութեան մէջ է, ուր ոչ ուսմանաւորական ժողովներ կան, ոչ եկեղեցեաց օրինաւոր հոգաւորներ չեն, ոչ սուրբնական ու տնտեսական խորհուրդներ և ոչ դպրո- ցաց տեսչութիւնք. ամէն մարդ ըստ քմաց իրենք կը գործեն ու կը խաղան:

Քաղաքին տաճիկներն ունին ութն միւս միւսակ, տասնե- վեց միւսակ (որոց երկուք հայոց եկեղեցիք են). օրինաւոր դպրոց չունին. ընթերցարաններն են միւսակներ, ուր կը կարդան տաճիկաց մանկունք մուսուլման շէխերու և մօլլա- ներու ձեռքով, որոնք խիստ մոլեկրօն են, իրենց պէս են

հաւ տեղւոյն քրտածքերն ընդհանրապէս, և քրտածնէից հաւառակ և ասեցողք:

Բայէն ունի 115 կրպակ և նոյն քանակութենէն աւելի կտաւ գործող ճիւղհակներու տնական գործատուներ և կարմիր շիւղի ներկարարատուներ՝ որք ամէնն ալ հայոց կը վերաբերին: Տեղացւոցս արհեստներ են գլխաւորապէս վաճառականութիւն, որոյ նիւթերը կը բերուն Մէրտինէն, Սղէրտէն, Տիգրանակերտէն, Հիւսնէն, Պոհտանէն, Պէշքէնէն, Բերեայէն, Գամասկոսէն և Կ. Պօլսէն ալ և ալ ուտելի և Տեղւոյն արհեստներն են հազնելի մթերք: Հողագործութիւն, ներկարար, կտաւագործ, ոտաշահանի, խաղախորդ, ատաղձագործ, պաշտաւ, գերձակ, կոշիկար, ոսկերէշ, դարբին, (չինոգործ և այլ արհեստներն հայոց ձեռքն են): Իսկ քրդա-տաճկաց արհեստներն են միայն մսագործ, զի հայոց կարած տաւարներու միտը հարամ կը համարուի:

Բերքերն են, մեղր, քաղցր կամ ըւռուպ, թուզ, կաղին, նուռ, ընկույզ, սորուն, գլխոր, ոչխար, լուզ, պանկը, բուրթ, եզ, կով, գոմէշ, ձի, այծ, չուռ, կաշի, փայտ, քար. (չատ ընտիր է հաւ տեղւոյն կճեայ քարերն): Ունի հաւ հարիւրաւոր հանքային տաք ու պաղ, թթու ու դառն ջրեր, որք կ'ըրպացի ճանապարհորդաց զարմանք կը գրաւեն:

Ն. Ս.

ՍՈՒՎԹԱՆԸ ՆԻ ՆԻՐՈՊԱԿԱՆ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մարտի 7-ից Վիեննայի Presse լրագրի թղթակիցը գրում է Կ. Պօլսից հետեւեալը.

«Պալատում մի քանի կուսակցութիւններ կան, որոնք միմեանց դէմ մաքառում են. դոցանից մէկը խորհուրդ է տալիս Սուլթանին աւստրո-գերմանական դաշնակցութեան վերայ յուսալ, միւսը աշխատում է համոզել նորան, որ բոլոր պետութիւնների, նոյն խակ Ֆրանսիայի հետ բարեկամական յարաբերութիւններ պէտք է պահպանել, մի երրորդը վերջապէս, թէև անհաստատ և երկիւղալիսառն զգուշութեամբ, այն միտքն է ուզում ապացուցանել, որ Տաճկաստանը միայն մի իսկական բարեկամ ունի, այն է Ռուսաստանը և թէ Թիւրքիայի փերկութեան միակ ելքը այն է, որ Ռուսաստանի հանդէպ մի տեսակ բարոյական կախումի դիրք բռնէ, մօտաւորապէս այն ձևով, ինչպէս Պարսկաստանը: Սուլթանը սիրով փալփայում է Գերմանիայի և Աւստրո-Հունգարիայի հետ սերտ դաշնակից լինելու միտքը, սակայն այնպիսի բուպէներ կան, երբ նա իրաւունք է տալիս այն անձանց, որոնք խորհուրդ են տալիս նորան միւս պետութիւնների հետ ևս աշխատելու լաւ յարաբերութիւններ որոնել: Այժմ ահա մի այնպիսի բուպէ է հասել, որ նա բարեկամական զգացմունքներ է յայտնում դէպի Անգլիան: Անգլիայի նորագոյն քաղաքականութիւնը նգիւղատուում այնպիսի մի խաղաղարար կերպարանք է ստացել, որ Սուլթանը լորդ Դիւֆերինին յայտնել է իւր գոհունակութիւնը: Ինչ որ վերջապէս հայտնի խնդրին է վերաբերում, Սուլթանը շատ լաւ գիտէ, որ հայերը մեծ նշանակութիւն չունեն, որ նոյն նշանակութիւնը ոչ խաղաղութիւն մի հոգի,

որին հալածում են քրդական գայլերը և որ հայտնի խնդրին իսկապէս մի անգլիանի համար նշանակութիւն չունի: Սուլթան պէտք է աւել որ հայոց պարսկաբնի շատ նշանակութիւն հայրենի սուր (անյետաձգելի) ներպարտնէր պալ (zu einer acuten machen) և այդ նպատակով միջոց այժմ յետ չէ ասում իւր յայտնի հրաժարանը: Լորդ Դիւֆերինը զգուշութեամբ խուսափում է տէրութեան վերայ որ և իցէ ճնշում անել և այլ բանի համար ևս Սուլթանը յայտնել է նորան իւր գոհունակութիւնը: Նովիկովի հետ ունեցած բանադնացութեանց միջոցին Սուլթանը համոզուել է որ նա մի չափաւոր քաղաքականութեան է հետևում:»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ֆ Ր Ա Ն Ս Ի Ա

Վիկտոր Հիւգօն իւր 80-րդ ծննդեան տարին առողջ մարմնով և թարմ հոգեով սկսեց և մեկնոյն կերպով մտաւ 81-րդ: Նախընթաց տարին գրականութեան մէջ իւր հետքը թողեց «Quatre Vents de l'Esprit» գործով, իսկ այս տարին ևրեւելի կլինի «Sourde et muette» գրամատով, որ պէտք է դարձնուի լայն տեսնէ: Լօպէզը Վիգան իւր գրութեան քննարկ մէջ մի գեղեցիկ խօսքով արտայայտում է ծերութեան թարմամբը. «ես ինքս ինձ չաջոպում եմ» yo me sucedo à mi mismo ասում է մի ծերունի, տեսնելով թէ ինչպէս տարիները թեթեւ ամպերի նման անցնում են իւր գլխի վերայից առանց շօշափելու իրան:

Ութսուներորդ տարին աղագլին տօնախմբութեամբ կատարուեցաւ. 81-րդ մի ընտանեկան տօնի կերպարանք ունէր, որովհետեւ խնայելով ծերունի բանաստեղծի առողջութեանը չ'համեցան նորան մեծամեծ հոգեկան չուղմուռններէ երթալի: Անցեալ տարի երկու օր շարունակ նորան այն տեսակ աղմկովի ցոյցեր արին, որ ամենատեղեղ կաղմուածքն անպամ պետի ցնցուէր: Գուցէ շատերը չ'են մոռացել, որ անցեալ տարուայ իւր. 26-ին Վիկտոր Հիւգօն 6 ժամ շարունակ իւր տան բաց պատուհանի մօտ անցկացրեց պատգամաւորութիւններին ողջունելով. հանդիսի մասնակցողները հարկը հաշարաւոր չարգոյնի էին: 81-րդ ծննդեան տարեդարձը այնքան աղմկալից չ'հատարուեցաւ, բայց տօնից մի օր առաջ և նոյն խակ տօնի օրը հեղինակի դահլիճները մի լոպէ դատարի չ'մնացին և պատգամաւորութիւնները, որոնք ամբողջ Ֆրանսիայից և աշխարհի չորս կողմից եկել էին նորան շնորհաւորելու, անընդհատ չաջոպում էին միմեանց: Փողոցը որ անցեալ տարուանից Avenue de Victor Hugo է կոչւում վերա. 25-ից մեծ բաղմութեամբ լիքն էր, որ ժամանակ ժամանակ «կեցցէ Վիկտոր Հիւգօ» աղաղակներով էր թնդեցնում օդը: Աղագլին տօնը հանդիսաւոր կերպով կատարուեցաւ Օգէստ, Դէտէ և Տէտար Ֆրանսէ թատրոններում: Տէտար Ֆրանսէն տօնից ալ օրը մի ձրի ներկայացումով Վիկտոր Հիւգօն «Երանի» գրամատով և Կոպպէի մի հրաշալի ուղերձով, որ Մունէ—Սիւլի գերատանը իւր ընկերակիցներէ ներկայութեամբ և բանաստեղծի դալիններով պատկած կերպարանի առաջ արտատանց: Ներկայացումը տեղի ունեցաւ առաւօտեան 1 ժամին: 1500 տեղ ունեցող թատրոնը լրացուել էին մինչև 2300 հոգի. ժողովուրդը առանձին ջերմեւանդութեամբ և ոգևորութեամբ հետևում էր ներկայացու-

մին: Ոգևորութիւնը և Հրճուանքը Հասան վերջին ծախքին, երբ չորրորդ և Հինգերորդ դործողութիւնները միջոցին օթեակները մէկում երեւցաւ ինքը Հեղինակը. Հասարակութիւնը ոտքի կանգնեցաւ և աղմկալից ծափահարում էր Վիկտոր Հիւգօյին մինչև վարագոյրը բարձրանալը: Ներկայացումից յետոյ Վիկտոր Հիւգօյին սպասում էին Place de la Regence Հրապարակի վերայ, որտեղ նորա կառքը շրջապատելին թատրոնի ցուցերը շարունակելու. Համար: Ամէնի ցանկութիւնն այն է աչժմ, որ Հեղինակի այն խօսքերը կատարուին թէ « je nais avec ce siècle même, et je continue avec lui » (ես այս դարուս հետ ծնուեցայ և նորա հետ շարունակում եմ):

Թ Ի Ի Բ Ի Ա

«Journal des Débats»-ի Կ. Պօլսի թղթակիցը նկարագրելով իշխան Ռաճիվիլի այցելութիւնը սուլթանին, որին իշխանագն գերմանացին Վիլհելմ կայսեր կողմից բերել էր Սև Արծուի շքանշանը, լայտնում է իւր դրժգոհութիւնը բաւական պարզօրէն. Հայ կաթօլիկ Հասունեաների պատրիարք Ազարեանի դէմ, որ՝ մոռանալով Ֆրանսիայի մատուցած ծառայութիւնները Հասունեան կուսակցութեանը—նոցա դատը պաշտպանելով Դրան առջև ի վնաս իւր քաղաքական շահերի, մի փառաւոր պատարագ է մատուցել ի պատիւ գերմանացի իշխանի: Թղթակիցը շարունակելով պատմում է, թէ ինչպէս Կ. Պօլսում ներկայ գտնուող Հասունեան եկեղեցական և աշխարհական դասը իւր բոլոր երեւելիներով շքեղապէս կատարեց այդ պատարագը, Հանելով իրանց թանգազին զարդերը, մասունքները և պատկերները, որոնց մէջ կարելի էր նկատել մանաւանդ Ս. Կուսի պատկերը, Բիւզանդիոյ թագաւորների ամենանշանաւոր դանձը, որ յետոյ լեհաց թագաւորների սեպականութիւն դառնալով, վերջապէս Սանդուղիօ իշխանուհին նուիրել էր Պիոս IX-դ պապին և սա էլ Հասունին ընծայել նորա եպիսկոպոսութեան աստիճանին բարձրացնելու առթիւ. Հետաքրքրական է, որ իշխանի աջ կողմը դրել էին Գրիգոր Լուսաւորչի մասունքը պարունակող տուփը:

«Ռէյտէրե Ընկերութեան» Հեռագրում են Կ. Պօլսից մարտի 7-ից, որ տեղական արաբներն «էլ-Ջէվաջիր» լրագիրը մի յօդուած է տպագրել, որի մէջ եռանդով յարձակում է ֆրանսիական տիրապետութեան վերայ Ալժիրէն լրացում: Լրագիրը Հաստատում է, որ Ալժիրի արաբները չափազանց դժգոհ են ֆրանսիացիներից և որ նորանք պատրաստ են ամեն բան անել, ինչոր իրանց ձեռքից կը գայ, որպէս զի օգնեն ապստամբներին առաջնորդ Սե-Ապուրին և Սե-Ալիմանին թօթափել իրանցից ֆրանսիական տիրապետութիւնը: Թունիսի ապստամբներին առաջնորդ Ալի-բէն-խալիֆը նամակով առաջարկել է Ալժիրի առաջնորդներին Համաձայնութիւն կայացնել միմեանց մէջ մի ընդհանուր արաբական ապստամբութիւն կազմակերպելու ֆրանսիացոց դէմ յառաջիկայ աշնանը: Նա Հրաւիրել է նամակապէս Ալժիր-

ըն ապստամբների յայտնի առաջնորդ Բու-Ամեմին, որ նա էլ մասնակցէ այս շարժողութեանը:

Կ. Պօլսում տեղի է ունեցել Հետեւալ դէպքը. «Նէօ-լօգոս» լրագրի մէջ յունական պատրիարքի դէմ ուղղված յարձակողական մի յօդուածի պատճառով 600 յոյն ժողովուրդ են չիշեալ լրագրի խմբագրութեան առաջ և ուժով ներս մտնելով խմբագրատունը այրել են լրագրի բոլոր օրինակները: Վեց մարդ վնասուած են, ասում են, սր «Նէօլօգոսի» խմբագիր Կարիդին մեռել է այն վէրքերից, որ կատարել ամբողջ Հասցրել է նորան: Ոստիկանութեանը Հազիւ է յաջողել կարգը վերականգնել:

Ֆ Ե Լ Ի Է Տ Օ Ն

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼՅԻ ԱՆՆԵՐ-ՓԵՍԱՅԻ ԳՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ *)

ՆԱՄՍԿ Ա.

Թիֆլիս 188.. Յունի. 11

«... Հաջի աղաս:

Ախալքալաքի Սանթօյենց Հաջի Կարապետի տղայ Սէրբը շաբաթ երեկոյեան Հասաւ քաղաքս, կարծեմ թէ գիւղերի գործին է եկած: Սիրով տեսնուեցանք, Հարցուց Հաջի աղային քէֆը ու շատ խօսք ու զրոյց արաւ Ղարսի Հողերի մասին, բայց խիսապէս գալուս նպատակը իմանալն էր միտքը: «Տղայը դպրոց տալու» Հասկացրի իրան: Խեղճ եմ. Բրն է, Հարիֆին ամէն ինչ պարզեմ...:

Նրկուշաթի առաւօտ արդէն սկսեցի Հաջի աղային գործին Հոգ տանել: Համաձայն պատուէրիդ, Մարտինի Հետ դնացինք դէմ առ դէմ քո պատուիրած փառաբանին, որ քարվանսարայի ղեկացը կը բնակուի: Մարտինը դանգը քաշեց մէկ, երկու, մէկէլ դուռը բացուաւ, բայց բացող չէր երևում: Նրկար ու ձիգ սանդուխների առաջ մնացինք մոլորած ու բարձրանալ չէինք Համարձակվում. յանկարծ վերելից ուսուերէն ձայն եկաւ թէ «որմն կուղէք»: Նայինք վերեւ, տեսնենք մի ծառայ: Հարիֆը լայն դէպք արեւ ցած դալու և վերեւն չուանը քաշել բացել էր: Այս փոքր ինչ սըրտիս դիպաւ, բայց նեղանալու դէմք չը ցոյց տալով, յայտնեցինք փաստաբանի մօտ դործ ունենալին: Հարիֆը, վանդակի վերայ կըթնելով, վերէն մեղի Հարցուփորձ սկսեց՝

—Ձեր աղգանունը Բրնպէս է...:

Պատասխանեցինք վարէն:

—Լսած չունիմ...: Ուրտեղացի էք:

Պատասխանեցինք:

*) Խմբագրութիւնս շնորհակալութիւն է յայտնում պ. Գ...ին, որ Հասցրեց միւր այս Հետաքրքիր գրութեանց ծրարը: Յարգալ պարոնը այդ նամակներին պատահաբար է տիրացել: Անցեալ օր Թիֆլիսի ժողովարանի պարահանգիցի գիշերուայ ժամի Յ-ին վերադառնալու ժամանակ, աիկին Շիոյեանցի տանից ոչ Հեռի, պարոնի ոտքը զարնուել է նամակների ծրարին: Պատասխանատուութիւնը թողնելով պ. Գ...ի վերայ, խմբագրութիւնս կարեւոր համարեց պէտք եղածի չափ փոփոխել նամակների լեզուն և բաց թողնել քանի մի անձնաւորութեանց առնչներ: Յաւուած ենք, որ տեղ տեղ թողութը պատառուած է և երբեք էլ գժուար ընթերցանելի...:

— Ի՞նչ գործի էք եկել... իսկա՛նգա՛հա՛ն թէ Հաշտա-
րար դատարանում պիտի սկսեք գործը...:

Արդէն այստեղ Մարտինը Համբարումիւնից ելաւ ու
կոշտ ձեռով Հատկացրեց, որ մենք փաստաբանին եկած ենք
և ոչ թէ իրան: Վրացի ծառան խոթողուեց, շտապ նա-
չեցաւ ծոցից Հանած տրծաթէ ժամացուցին՝ «պարոնը Հի-
մայ քնած է, ժամը 11-ին եկէք... փողոցի դուռը պինդ գո-
ցեցէք...» պռուպ ու անշտապաւ Հարկե՛ք:

Ես ու Մարտինը միմեանց երեսը նայեցինք ու դուրս
եկանք:

«Թող Հարկը Արդումիւնից դատ լինի վատտաւած, բայց
ես այլ ևս այստեղ չեմ գալ...» ասաց Մարտինը, «արև Հիմայ
ես քեզ իմ դիտցած մարդուն տանեմ...»: Ի՞նչ ժամը 9 էր,
ուրեմն բաւականի ժամանակ ունէինք, «երթանք» ասացի:

Հասանք մի տուն: Մտանք ներս, ծառան մեզ Հրամա-
չեցուց մի սենեակ ու խնդրեց սպասենք: Սպասեցք... բայց
այստեղ էլ տարօրինակ ընդունելութիւն եղաւ... Մօտի սե-
նեակի դուռը բաց էր... ու այնտեղ կատես թատրոնի ներ-
կայացում կը կատարուէր մեզ Համար: Սպիտակ թաշկինա-
կով ծնօտն ու աղանջները կապած մի պարոն կանգնած էր
մարդաբոյի մեծ. Հայելիի առաջ, ձեռքին մի թուղթ ու եր-
գում էր, Համայ լի՛ն էրգ... Մեր աչքը Ջիվանու մոլեխամ-
բազը չը կարծես... Այսպիսի օջին տեսած չունէի. Հանգու-
ցեալ Քաթոս աղայի ցիւղին պատմութիւնը միտս եկաւ:

Մարտինը մի րոպէ նայեց, բայց ամաչեց ու չտեսներու
անելով Հեռացաւ մի անիւն կախած պատկերները դիտե-
լու: Ես մնացի տեղս անշարժ: Պարոնը կատես թէ Հայելիի
մէջ իւր առաջ մարդիկ կը տեսնէր: Երբեմն գունդ մօտա-
ցնելով Հայելիին կը ժպտար ու երբեմն չանկարձ դուրսը
չեւ կը քաշէր, շրթունքները կ'ուռնէր, ու կընայօտի
գլխահին պէս «գոսպոգ պամլոցի» կը գոռար: Յանկարծ
«Փառք է բարձուն» ասող Հրեշտակներ ձեռքնեց ու մեր
Տէր Սիմօնի նման աչքերը երկինք գցելով ձեռքերը «Հաւա-
տամբ» տեսակ ծալեց: Իսկա՛նգա՛հա՛ն մի տեսակ օջիններ
արաւ ու երեսը դարձաւ պերճապէս գէպի ինձ և մեկնեց
ձեռքերը: Ես դարձեալ տեղէս չը շարժեցայ: Այն ժամանակ
պարոնը ոտքի ծալքերի վերայ կանգնելով, երկու ձեռքով
բռնեց իւր կուրծքը ու կամեցաւ ցոյց տալ թէ շատ ցաւում
է սիրտը, ապա մի քայլ չեւ քաշուեց, քանի մի անգամ
շարժեց գլուխը, ա՛յ ձեռքը օդի մէջ խաղաղօց ու Հան-
դարտուեց:

«Հրամայեցէք, բազմեցէք խնդրեմ, խոյն կուգամ...»
ասաց երդողը: Ես մօտեցայ Մարտինին, բայց սա երեսը
դարձուց ինձանից...: Տեսայ որ խօսաւուն տեղը չէ, գնացի
նստեցայ սեղանին մօտ ու ձեռքս առայ առաջս դրած
«Մեղուն»: Տանակը միւս սենեակի մէջ տակաւին կը մըռ-
մուար: Մէկէլ աչքս ձգեմ այն սենեակը, տեսնեմ՝ պարոնը
երեսի թաշկինակը առել է ու Հայելիի առաջ կանգնած, ձեռ-
տան կեցող օջինները կ'ուռնէր նման, առատ առատ երեսին
սպիտակ փուղը կը ծելէ: Այդ էլ վերջացաւ, թաշկինակով
նորից կապուեցին ծնօտն ու աղանջները, բայց մոմուցի
ձայնը Հեռահեռէ բարձրանում էր: Վերջապէս գլուխ, ձեռք,
ոտք շարժելով ու պօղբօլիկիկից Մաշինիայի «Լա դօնէն»
երգելով ուրախ ուրախ շտապեց գէպի մեզ այս դուռը պա-
րոնը: Մարտինը ինձի ներկայացրեց: Խնդրեց նստել, ամէնքս
նստեցինք:

— Ներեցէք պարոններ, որ ձեզ փոքր ինչ սպասել
տուեցի, բայց Քիւօլէտտօի ամբողջ պարտիտուրայից ամե-
նահրաշալի... սկսեց պարոնը ու դարձեալ մոմուայ...

«Ի՞նչ ներեցէք որ խանդարեցնենք... ընդմիջեցի

ես, բայց երեւի թէ անյարմար էր ատածս, որովհետեւ Մար-
տինը փեշս քաշելով, ինձ լռեցրեց ու ինքը դարձաւ Հարց-
րեց աղայի առողջութիւնը:

— Քանի՞ ժամանակ է որ այդ ատամնացաւ ձեզ կը
տանջէ, երբեմն իմս էլ կը ցաւին, բայց միթէ բժշկները...
կարեկցաբար ասաց Մարտինը:

— Ո՛չ, պարոններ, իմ ատամները առողջ են, և Օդոն-
տալգիայի դէմ այսօր օդոնտիատրիան շատ լաւ միջոցներ
ունի, բայց ես մանկութեանս ժամանակը մի անգամ ընկել
եմ ու ջարդել երեսս, այնուհետեւ պէշիդոման փոխուել է
նէվրալգիայի, երբեմն թէն նեվրոլիկիան նեղացնում է, բայց
նեվրոլիկում միջոցներով, նեվրոպիան...

Հիմայ ես քաշեցի Մարտինի փէշը:

Յանկարծ վեր թռաւ պարոնը, տեղն ու տեղը պտոյտ
արաւ ու նորից նստելով Հարցուց՝

— Ասացէք, խնդրեմ, դուք իշխանական է՞ք, թէ անտի-
իշխանական:

Մարտինս պատասխանի տեղ մատնելով իւր ծունկի վե-
րայ բարձրան ամաւ: Տեսայ որ շիթթուած է, ուղեցի օջին
ընկերօցս:

«Պապա, կալամէք որ Թոփալ Սոման փաշայի օրով Իթի-
լիսու կողմէն եկած են...»:

Մարտինը ճակատի տակէն կատկածով նայեց տանտիրոջ
երեսին, որ արդէն իւր տեղից վեր թռած բարձրաձայն ծի-
ծաղում էր, թէ երգում, մինչև Հիմայ էլ չիմացայ:

— Ո՛չ, պարոններ, դուք ինձ չը Հասկացաք, սպասէք
բացատրեմ միտքս: Ինչպէս ամէն գործի մէջ, նոյնպէս և
թատրոնի՝ ամենայն մարդ վարվում է Համաձայն տէլէմա-
տօլօգիայի սկզբանց: Ի Հարկէ մեր սիմպատիան և անտի-
պատիան Հիմնվում է գէդուլցիօնական մետօդի վերայ, բայց
եթէ կատիկական Ինչպէս մեզ Համար սոփոմատներ չը
ստեղծէր, որոնց թիւը, սապրիստի, օրէցօր աւելանում է
մեզանում, այն ժամանակ...: Դանք, օրինակ, Աստղիկի և
Սերանուշի Հարցին...:

Հիմայ իմացանք, որ խօսքը Հայոց Թատրոնի մասին է:

— Այս գիշեր միտք ունինք լինելու . . . գեռ Մար-
տինը խօսքը չը վերջացրած, ներս մտաւ մի պարոն: Մեր
տան տէրը վեր թռաւ տեղից — «Ո մօն շէր ամի» ասելուց
չետոյ դարձեալ սրտեց նորա առաջ ձեռքեր տարածել ու
գլուխը շարժելով երգել: Ամէնքս ոտքի վերայ կանգնած
նայում էինք, Հրամայեցնող չկար: Մարտինին թէս խօսելով
նշան արի որ գնանք: Բարեկամս փոքր ինչ մտածելուց չե-
տոյ մօտեցաւ տանտիրոջը մնաս բարեւ ասելու, ևս նորա
ետեկից էի գնում:

Միմեանց ձեռքը սկսելով, Մարտինը կամաց փոփոսց,
որ մենք գործ ունէինք:

— Ո! Ներողութիւն բարեկամներս, կարծեցի թէ թատ-
րոնի մասին խօսաւու էք մտել... բայց (պարոնը ժամացուցը
նայելուց չետոյ) վաղը լի՛ն է—երեքշաբթի, միւս օրը—չո-
րեքշաբթի—կուր, Հինգշաբթի—Թատրոն, ուրբաթ... ամե-
նալաւն է շաբաթ այս ժամանակ կամ փոքր ինչ առաջ շնորհ
երեքէք...:

«Ի՞նչ գործ չը շինեցինք, բայց լաւ օջին տեսանք»,
ընդհատեցի մեր լուսութիւնը փողոց դուրս եկած ժամանակ:
Լուռ ու մուռ բաւականի չառաջ երթալուց չետոյ
Հարցրի բարեկամին:

«Ի՞նչ ես կարծում, Արտաղ Վրանի տիրացու Մարտիրոսի
ձայնն է՞ չաղող թէ ոտրանք...»

Մարտինը ծիծաղեց, բայց չետոյ կշտամբեց ինձ այդ-
պիսի Համեմատութեան Համար:

Արդէն ժամի 11 էր, երբ Հասանք քարվանսարային: «Իարձեալ իմ փաստաբանին մօտ երթանք, Հրաւիրեցի Մարտինին, բայց սա առաւօտեան ընդունելութիւնից նեղացած, չեկաւ: Միայնակ գնացի: Ջանդը տալուց չետոյ նոյն տեսակ բացուեց դուռը և Հաղիւ մտայ ներս որ մեղ ծանօթ ուղասաւորը խոսչն Հրաւիրեց վերը սենեակը: Քանի մի ըստէ ստիպուած էի սպասել տանտիրոջ երեւոյն: Երկու անգամ մօտակայ սենեակի դռները ճռճուացին և Հաղիւ Հաղ բացուած ճեղքի միջից մի դիտող աչք երեւաց, կէն էր թէ մարդ էր—չգիտեմ, բայց շուտով անցեալացաւ և դռները նորեկ խփուեցան: Վերջապէս եկաւ տան տէրը:—Նստեցինք:

«Նս մի կարևոր գործի Համար ձեզ նեղութիւն տուած եմ.» սկսեցի ես: Պարոնը շարժուեց աթոռի վերայ և ծոցից Հանելով արծաթէ պապիրոսամանը ինձ ծխել առաջարկեց: Կո Հրաժարուեցայ, այն ժամանակ ինքը առաւ մէկ պապիրոս ու Հակառակ ծայրից դրեց բերանը: Ուղեցի ուղղել սխալը, բայց ամաչեցի ու լուռ մնացի:

«Հաջի աղա աներս բուն Ասրացի լինելով...» սկսեցի ես, բայց պարոնը վեր թռաւ տեղից ու գրասեղանի վերայ թղթերի մէջ երկար ժամանակ լուցիկ էր պտուռւմ: Նս ստիպուած էի լուել, թէ և պարոնը երկու անգամ առաջարկեց ինձ շարունակել:

—Լուցիկ բերէք, ամէն անգամ իմ լուցիկն էք տանում, պտուռ պարոնը ուռսերէն դրացի սենեակի դուռը բանալով: «Յետոյ» դարձաւ նա ինձ, նստելով տեղը:

«Հանգուցեալ Կարապետ եպիսկոպոսի օրովը», Հաղիւ սկսեցի խօսքս, որ ներս եկաւ մի ուռս աղախին, ու լուցիկն պարոնի առաջ դրեց: Հիմայ պարոնի լուցիկ վառելը մի պատմութիւն դառաւ. մէկ քսեց, երկու քսեց, լուցիկն խոնաւացած լինելով մաշուեց, բայց չը վառուեց: Նետելով այդ մի կողմը, պարոնը երկրորդը փորձեց, բայց այս անգամ էլ լուցիկի գլուխը փամփուշտի պէս թռաւ, ընկաւ մօտակայ բարձի վերայ ու այնտեղ վառուեց. երկուստ էլ շտապեցինք Հանգուցեալ փորձիկ Հրդեհը: Վառեց երրորդը, բայց Հաղիւ ծխախոտին մօտեցրած, նա Հանգաւ: Բարկացած Հանեց պարոնը չորս Հինգ Հատ լուցիկ և բոլորը միասին անդուլս կողմով պնդեքսում էր խուլին: Նս շտապեցայ ուղղել սխալը: Պարոնը ժպտալով վառեց այս անգամ լուցիկը, բայց ծխախոտը դեռ մնացել էր բերանում Հակառակ դրած: Զորս Հինգ լուցիկի առատ կրակին մօտեցրուց նա ծխախոտը և աշխատեց ծխել... սիրտս չը Համբերեց, այս անգամ էլ խառնուեցայ և ուղղեցի սխալը: Պարոնը շնորհակալ եղաւ, բայց մինչևի կանոնաւոր ծխելը, լուցիկի վառ կողմերը թէ ձեռքը աչրում էին, թէ թափում էին իւր ծունկերի վերայ: Միւս կողմից, պարոնի բերանը լքուել էր թիւթիւնի մանր փշրանքներով, որ Հաղալով ու թքնելով քանի մի ըստէից Հաղիւ մաքրուեց:

—Հաջի աղա աներս Կարապետ եպիսկոպոսի օրովը. Արարից գաղթած է...

Պարոնը այդ միջոցին նայեց ժամացոյցը և ոտքի վերայ ելնելով ընդՀատեց ինձ Հարցնելով.

«Գործ ունիք... ներեցէք Հիմայ ուշանում եմ դատարան երթալու, վաղը Հրամայեցէք:»

Բարկութիւնս շատ եկաւ, բայց քանի որ Հաջի աղային Հրամանն է որ առաջ առաջ սորա Հետ խորՀրդակցիմ, լուռ ու մունջ մօտեցայ մնաս բարեւասելու: Մենք միասին դուրս եկանք սրահ: Քաղաքավարութեան Համար պարոնին ճանապարհ տուեցի, ես ետեւ ընկայ: Սրահի մէջ պարոնը ձեռքը առաւ իմ Հովանոցը և կամենում էր երթալ, բայց

վրացի ծառան մի բարակ դաւադան տալով ձեռքը, չեղեցրեց որ Հովանոցը իմն է:

—Ներողութիւն, մոռացել եմ, որ ես Հովանոց չունիմ... ժպտալով դարձաւ նա դէպի ինձ: Փողոցում խոստացայ միւս օրը երթալու իւր մօտ...:

... ..
... .. Մնամ և այլն:

Ղապար...:

ԻՆՉ ԳԻՏԷ, ԻՆՉ ԶԳԻՏԷ ԵՒ ԻՆՉ ՊԵՏԻ Է ԳԻՏԵՆԱՅ

Պ. ՍԵՆԵՔԵՐԻՄ ԱՐԾՐՈՒՆԻՆ:

Կան այնպիսի անձինք, որոնք կարծում են թէ պ. Սենեքերիմ Արծրունու բոլոր գիտութիւնը պարունակվում է Միխէլսօնի 40,000 օտար բառերի մէջ: Ի՞նչ սխալ կարծիք, ինչ անիրաւ ենթադրութիւն: Ոչ, պ. Արծրունին չէ բաւականացել միխէլսօնաբան դառնալով, այլ ուսումնասիրել է նաև մի քանի երևելի եւրոպական Հեղինակների գրուածքները և սեպհականացրել է իրան նոցա մտքերից այն՝ ինչ որ ընդունակ է եղել ըմբռնել նորա սիրտը, նորա Հոգին:

Եւ ահա այդ գիտութիւնը ներշնչել է նորա այն պատասխանը (?), որ Մախլասի «Երկու ապտակի» ¹⁾ առիթով Հրատարակել է..... «Մեղուի» մէջ:

Լահարայի գրուածքներից նա սեպհականացրել է իրան այն միտքը թէ «այն վերաւորանքները, որոնք ձգտում են մարդու պատիւը շօշափել, ամէնից գորաւորներն են:»

Համլէտի թարգմանիչը (?) քաջ տեղեակ է Շէքսպիրի այն Համոգմունքին թէ «նոյն խել մարդուս ամենազինիւ ձգտումները պաշտպանուած չ'են թունաւոր գրպարտութիւնից:»

Մի այլ Հեղինակից նա ուսել է որ «գրպարտութիւնը ածուխի է նման, եթէ չ'է այրում գոնեա սևացնում է:»

18 դարու գրուածքներից նորա վերայ մեծ ազդեցութիւն է ունեցել Վօլտէրի այն միտքը թէ «գրպարտութիւնը թռչում է ամենամեծ արագութեամբ:»

Այս, այս բաները պ. Արծրունին լաւ գիտէ, այս մտքերը նորա մէջ մարմին և արիւն են դարձել, նորա գործունէութեան նշանաբանն են:

Բայց նա չ'գիտէ թէ՝

«Ամէն չարութիւն—անգորութիւնիցն է ծագում»

(Ժ. Ժ. Բոսսո)

Թէ «Զրպարտախօսը ուրիշներին է յատկացնում իւր ախտերը»

(Լոֆթ)

Թէ «Զրպարտանքը—նախանձոտների ղէնքն է»

(Սեփեր)

¹⁾ Եւ «Արձագանք» № 2

և թէ «Վերադարձնելը ամենալաւ ապացոյցներ են նոցա ձեռքում, որոնք ապացոյցներն զուրկ են»

(Սէրգիսի)

Այո, պ. Զրպարտունին չգիտէ այս, բայց թող նա իմանայ, նա պէտք է գիտենայ, որ

«Զրպարտութիւնը աւելի յաճախ չիմարութեան քան խելքի հետ է միաւորուած»

(Գիւլը)

և թէ «Զրպարտանքը յաղթում են միայն արհամարհանքով

Որով և միշտ պատրաստական մնում են դէպի պ. Զրպարտունին և նորա նմանները

Մարտի

ԱՊԱԳԱՅ ԸՆԴՀ. ՈՒՍՈՒՑՉԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՐԳԱԴՐՈՅ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ

Ընդհանուր ուսուցչական ժողովին մասնակցող ուսուցիչների գործը մասամբ գիւրացնելու նպատակով, կարգադրիչ Յանձնաժողովը հրատարակում է մի շարք հարցերի, որոնք վերաբերում են աշակերտների յառաջագիծութեանը, դաստիարակութեանը, նոյնպէս և ուսումնարանական կարգապահութեանը: Յանկալի էր, որ այդ հարցերը ոչ միայն մշակուէին մանկավարժական ժողովներում, այլ և մասնաւոր անհատների կողմից: Թէ մանկավարժական ժողովներում մշակուած հարցերի բովանդակութիւնը և թէ մասնաւոր անձանց կարծիքները կարգադրիչ Յանձնաժողովը խնդրում է մինչև օգոստոսի 1-ը հասցնել իրան, ինչպէս որ հրատարակուած է ներկայ թուի «Մշակ» № 13 և «Մեղուի» № 2 մէջ:

Ծրագիրներին, առարկաների դաստարակութեան մեթոդիկային և ձեռնարկներին վերաբերեալ հարցերը թողնվում է ծրագիրների հետ տպելու:

ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐԻ ՅԱՌԱՋԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՀԱՐՑԵՐ.

1. Ի՞նչ մետոդական կանոններով ուսուցիչը աշակերտներին պէտք է դաս տալ և դաս պահանքի (դասի ժամանակ հարցեր բաժանել, պատմելը պահանքել, աշակերտին պատմելիս օգնել, խնդիր լուծելիս օգնել, ուսման նիւթի մշակելն և այլն):
2. Ի՞նչպէս պէտք է նախապատրաստել աշակերտի տնային աշխատութիւնները և ի՞նչ չափով պէտք է լինեն նոքա:
3. Աշակերտի բաց թողած դասերը ի՞նչպէս պէտք է լրացնել:
4. Ի՞նչպէս պէտք է որոշել աշակերտի ծուլութիւնը և անընդունակութիւնը. ի՞նչ միջոցներ պէտք է գործ դնել մէկի առաջն առնելու և միւսի պակասը լրացնելու:
5. Երբ աշակերտը դասը չի իմանում, ի՞նչ պատճառներ կարող են չարգելի համարուել:
6. Ի՞նչ արտաքին և ներքին պատճառներ կարող են

խանգարել աշակերտի ուղադրութիւնը: Ի՞նչ հանգամանքներում անուղադրութիւնը կարող է ներքին կամ աններքին համարուել:

7. Աշակերտի դասերից դուրս կատարուելիք ընթերցանութիւնը ի՞նչպէս պէտք է կանոնաւորել (մանկական դրագարաններ, հաշիւ կարգացածի, գրքերի ընտրութիւն և այլն):

8. Ուսումնարանի շրջակայքում գտնուած դարգացնող հաստատութիւններից կամ պատմական չիշատակներից ի՞նչպէս պէտք է օգուտ քաղել (մուգէում, պատկերների հաւաքածու, կենդանաբանական և բուսաբանական աչիք, աւերակներ և այլն):

9. Մի դասատան մէջ աշակերտները թիւը մըքանից աւելի չը պէտք է լինի:

10. Կարելի է արդեօք թուանշանների գործածութիւնը, և եթէ կարելի է, ի՞նչպէս պէտք է նոքա գործածուին:

11. Տարեկան հարցաքննութեանց մը եղանակը ամէնից յարմարն է մեր ուսումնարանների համար (քաղուածք, հրապարակական, մասնաւոր, կրկնողական, տոմարներով և այլն):

12. Կարելի է արդեօք պարզեւարաշխութիւնը, և թէ կարելի է, երբ (հանդիսուար առթիւներում, թէ ամբողջ տարուայ ընթացքում): Պարզեւարաշխութեան նիւթը ի՞նչ պէտք է լինի:

13. Տարուայ ընթացքում ի՞նչպէս պէտք է կրկնել ուսման նիւթը:

14. Մի աշակերտ իր ուսման ընթացքում քանի՞ անգամ երկու տարի կարող է մնալ որեւիցէ դասատանը և ի՞նչ դէպքերում կարելի է բացառութիւն անել:

15. Կարելի է աշակերտին տարուայ ընթացքում մի դասատանց միւսը տեղափոխել:

16. Ի՞նչ միջոցներով պէտք է դարգացնել աշակերտի մէջ սէր և համակրութիւն դէպի ուսումնարանը:

17. Ի՞նչ տեսակ չարաբերութիւն պէտք է լինի ուսուցչի և աշակերտի մէջ (մասնաւոր գործեր յանձնել, տանը ծառայեցնել, բարե տալ և բարե առնել և այլն):

18. Ի՞նչ միջոցներ պէտք է գործ դնել ուսումնարանը իւր սաների ծնողաց հետ սերտ չարաբերութիւն պահելու և գլխաւորապէս ի՞նչ նպատակի համար:

19. Կարելի են արդեօք մանկավարժական կողմից պարբերական ընթերցանութիւններ աշակերտների համար (մարդասիրութեան, ընկերսիրութեան, երախտագիտութեան և այլն ոգի դարգացնելու նպատակով) և եթէ կարելի են, ի՞նչ կերպով կարելի է հեշտութեամբ նպատակի հասնել:

20. Ձմերային և ամառնային արձակուրդները ժամանակ կարելի է աշակերտներին թող տալ մանկական ներկայացումներ տալու և, եթէ կարելի է, մի պէտք է առաջնորդէ նոցա:

21. Աշակերտը երբ կարող է թատրոն յաճախել և մեծ հետ պէտք է յաճախէ:

22. Ո՞ր հասակից սկսած կարելի է աշակերտին թող տալ լրագիրներ կարդալ և ի՞նչպիսի լրագիրներ: Ի՞նչ հանգամանքներում կարող է աշակերտը մասնակցել հասարակական գործերի (բարեգործական նպատակով տուած երկնիքի, ներկայացումների, թաղման, խնջոյքների և այլն):

23. Կարելի է աշակերտը հրապարակական ճառեր խօսել և եթէ կարող է, ի՞նչ դէպքերում:

24. Ո՞րպիսի տօներ ուսումնարանը պէտք է հանդիսուար կերպով տօնէ:

25. Ուսումնարանը պէտք է տօնէ՞ արդեօք այն տօներ, որ տեղական ժողովուրդը տօնում է:

ԿԱՐԳԱՊԱՀՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐ

1. Հարկաւոր են արդեօք դասատան դաստիարակներ տղայոց ուսումնարաններին համար և թիւ է լինելու նոցա պարտականութիւնը:

2. Օրնորդաց ուսումնարաններին դասատան վարժուհիները միայն վերակացուհիւ պաշտօն կատարելու են, թէ նոյնպէս դաստիարակի:

3. Ուսումնարանը պէտք է ունենայ վերակացու, որ ուսումնարանները պէտք է ունենան և թիւ է լինելու նոցա պարտականութիւնը:

4. Ի՞նչ միջոցներ պէտք է գործ դնել աշակերտներին մաքրասիրութեան մէջ վարժեցնելու (գրքեր, տետրակներ, հաղուստը և այլն մաքուր պահելու համար):

5. Հարկաւոր են արդեօք պաշտօն ունեցող աշակերտներ դասատան և ուսումնարանին մէջ և, թէ հարկաւոր են, թիւ պիտի պաշտօն կարող են ունենալ (օրապահ, վերակացու, ծառայութիւն ուսումնարանին համար և այլն):

6. Ի՞նչ միջոցներ պէտք է գործ դնել, որ աշակերտները որքան կարելի է դասերից սակաւ բացակայ լինին:

7. Դաս սկսուելուց յառաջ թիւ պէտք է անուի ստուրին դասատանց աշակերտներին ուղարկել իւր իրար հետ (ձեռքերը բարձրացնել, ուսուցչին նայել, շարժմունք և այլն):

8. Դասատան մէջ թիւ տեղ պէտք է նստի կամ կանգնի ուսուցիչը. (նա իր ուղարկութիւնը միայն պատասխանողի, թէ ամբողջ դասատան վերայ պէտք է դարձնէ և այլն):

9. Ի՞նչ միջոց հարկաւոր է գործ դնել իմանալու համար, թէ աշակերտները ուսուցչի պատմածը, հարցրածը, դասը և այլն հասկանում են թէ ոչ:

10. Ի՞նչ բաներ պէտք է կատարուին խմբովին (գրքեր հանելը, բաժանելը, դուրս դնալը, թիւ ուսման նիւթ և այլն):

11. Հարկաւոր է արդեօք պատիժը և, թէ հարկաւոր է, թիւ պիտի պատիժներ կարելի է գործ դնել դասի ժամանակ և դասից դուրս: Պատիժ նշանակելուց չետոյ կարելի է աշակերտին ներել և ո՞վ կարող է ներել:

12. Ի՞նչպիսի խաղեր կարելի է թույլ տալ աշակերտներին (տեղական, եւրոպական և այլն): Պէտք է արդեօք խաղերը առաջնորդել և թիւ աստիճանի:

13. Կարեւոր են աշակերտական չիշատակարաններ և, թէ կարեւոր են, թիւ պիտի պէտք է կազմուած լինին նոքա:

14. Աշակերտներին եկեղեցի չաճախելը թիւ պէտք է կանոնաւորել (նոցա մէջ բարեպաշտական ղեկավարները զարգացնելու համար):

Կարգադրիչ Յանձնաժողովը կարեւոր համարած է հրատարակել նոյնպէս հետևեալ հարցերը, որոնք վերաբերում են ուսուցիչների նիւթական ապահովութեան, ուսումնարաններին և ուսումնարանական վարչութեանց: Այս հարցերի պատասխանները և մշակութիւնը շատ ցանկալի էր ուսումնարանական գործին հմուտ և համակրող անձանց կողմից:

Այս տեսակ հարցերի քննութիւնը ընդհանուր ուսուցչական ժողովի իրաւասութեան սահմանից դուրս լինելով, այնու ամենայնիւ Կարգադրիչ Յանձնաժողովը նոցա կարգի բերելով՝ կ'առաջարկէ Ընդհ. ժողովի կողմից ընտրուած մի մասնաժողովի դիտողութեանը և ապա կ'առաջարկէ ուր հարկն է ի գիտութիւն:

1. Ի՞նչպիսի ուսումնարաններում անհրաժեշտ են մանկավարժական խորհուրդները, թիւ պէտք է լինի նոցա նշանակութիւնը, նոցա խորհրդակցութեան նիւթը և թիւ կանոններ պէտք է նոքա ենթակուին (արձանագրութիւններ կազմելը, վիճաբանութիւններ և այլն):

2. Ի՞նչ միջոցներով կարելի է իրագործել և ապահովել մի մանկավարժական թերթ (ուսուցչաց զարգացմանը և ուսումնարանական գործին շարունակ նպաստելու համար):

3. Ո՞րքան ժամանակ ուսուցիչը կարող է բացակայ լինել դասերից առանց զրկուելու իւր ուժակից և թիւ դէպքերում:

4. Ուսումնարանը թիւ պիտի կարող է նպաստել ուսուցչին (կամ նորա ընտանեաց), քանի տարի ծառայելուց չետոյ և թիւ եղանակաւ:

ա) Կարելի է կազմել խնայողական գանձարաններ (բոլոր ուսումնարանաց, թէ իւրաքանչիւր թեմի, քաղաքի, գործակալութեան և այլն). գոցանից մըր և թիւ պիտի կարելի է իրագործել:

բ) Ուսումնարանների վարչութիւնները չի՞ն կարող արդեօք ուսումնարանի տարեկան եկամուտից մի որոշեալ տոկոս նշանակել ուսուցիչներին ապագան ապահովելու համար:

գ) Ուսումնարաններին տարեկան ծախուց նախահաշիւներից միացած գումարների մի մասը չի՞ր կարելի արդեօք գործ դնել ջգով ուսուցիչներին ապահովութեան:

5. Ուսուցիչների և դպրոցների վարչութեանց մէջ ծագած դժգոհութեանց առաջն առնելու համար թիւ միջոցներ պէտք է գործ դնել:

6. Ի՞նչպիսի տեղում (քաղաքի և գիւղի) պէտք է կանգնած լինի ուսումնարանի շէնութիւնը և թիւ տեսակ չէ՞ն պէտք է լինի նա առողջապահական կէտից նայելով:

7. Ի՞նչպիսի կա՛հ կարասիք պէտք է ունենայ ուսումնարանը:

8. Ի՞նչ հոգս պէտք է քաշուի ուսումնարանում աշակերտաց ֆիզիքական կրթութեան համար (գիմնաստիքա և այլն):

9. Ի՞նչպէս է կարելի կազմակերպել ուսուցչական և աշակերտական դրադարանները: Ո՞վ պէտք է ընտրէ գրադարանների համար գրքեր:

10. Եթէ ուսումնարանը չի կարող իւր գրադարանն ունենալ, կարելի է արդեօք այդ պակասը լրացնել շարժական գրադարաններ կազմելով:

11. Կա՞ն չէ՞ր լինի արդեօք, որ աշակերտներին հարկաւոր թէ գրքերը և թէ դասական պիտոյքները ինքը ուսումնարանը հոգար: Եթէ այդ հարկաւոր է, թիւ միջոցներով կարելի է հեշտութեամբ իրագործել:

12. Հարկաւոր է արդեօք աշակերտների (և աշակերտուհիների) հաղուստի մէջ միաձուլութիւնը:

13. Ի՞նչպէս պէտք է կանոնաւորել թուակ առնելու հարցը:

14. Ի՞նչ չարաքերութիւն պէտք է լինի թեմական և ծխական ուսումնարաններէ մէջ ծրագրի նկատմամբ:

15. Կարենը են խառն դպրոցները (փոքր տղայոց և աղջկերանց համար) և, եթէ կարելոր են, ի՞նչպէս կարելի է զարգացնել և ընդհանրացնել նոցա:

16. Ի՞նչ հանգամանքներում կարելոր են գիշերօթիկ ուսումնարանները. ի՞նչ տեսակ կարող են լինել նոքա և ի՞նչպէս պէտք է պահուիլ:

17. Մի ուսուցիչ ունեցող ուսումնարանում, ուսուցչի հիւանդութեան պատճառով ուսման կանոնաւոր ընթացքը չը խանգարելու համար ի՞նչ միջոցներ կարելի է գործ դնել:

18. Որքան ժամանակ պէտք է տեւէ ամէն մի դասը առանձին և օրական քանի դաս պէտք է լինի: Ի՞նչպէս պէտք է բաժանուի զանազան առարկաների դասաւորումը թեմայի ժամերը օրուայ և շաբաթուայ վերայ: Պատաստուութիւնը կարող է լինել և ճաշից յետոյ:

19. Ի՞նչ աստիճանի և ի՞նչ կերպով հարաբարութիւնը պէտք է ուսումնարանը նիւթապէս ապահովուի:

20. Հարաբարութիւնը ի՞նչ աստիճանի մասնակցութիւն պէտք է ունենայ դպրոցի գործերում:

21. Կարելոր չէ՞ արդեօք, որ թեմական վերատեսուչները անդամ լինին թեմական դպրանոցների մանկավարժական խորհուրդներին:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Նորթիւն: Բացարդութեամբ Աստուածաշնչի: — Բենեդիկտոս XIV պապը, գերանական պաշտպան գիտութիւններէ և արուեստներէ, մի անգամ յանձնուած է Գալիանոս արեղային ժողովել նորա համար վեհաժողովի արտահրուածութիւններէ բոլոր տեսակներէ: Ժողովածուն կազմելուց յետոյ՝ արեղան ուղարկեց նորան պապին և արկղի վերայ Ս. Գրքից դրեց հետեւեալ բառերը՝ «Աստ և քարինքս այսոքիկ հաց լինիցին» — աստ և այս քարերը հաց կը դառնան: Պապը հրամայեց տարեկան հազար սիւղի թուակ կապել արեղային և իւր նամակի մէջ դրեց հետեւեալը. «Իսկ հաւատում էք պապի անմեղանշարնութեանը և չէք սխալվում: Այս նամակի հետ ուղարկում եմ ձեզ այն բանի ապացոյցը, որ միայն ես կարող եմ ինչպէս հարկն է մեկնել Սուրբ Գրքից, և երբեք ես այնպիսի բաւականութիւն չեմ դրացել մեկնաբանութիւններ անելիս, ինչպէս այժմ»:

Հոմերոսի ծննդեան տեղին: — Լրագիրներին հաղորդում են, որ մի Բոկոս անունով արեղային չափողուել է գտնել հռչակաւոր բանաստեղծի ծննդեան տեղին: Արեղան ձեռք է բերել մի Նիկիականի ձեռագիր, որի մէջ առաջ է բերած ոչ թէ բանաստեղծի ծննդեան տեղը միայն, այլ և նորա ծնողներէ անունը: Հոմերոսը ծնուել է Իոսի կղզու վերայ, ուր և ժողովել է իւր Նիկիականի համար նիւթեր: Նորա հայրը Ֆելոմէնոս, իսկ մայրը Խրիզալիդէն կոչվում:

Մենչե աշտի հինգ զանազան քաղաքներ համարվում էին Հոմերոսի ծննդեան տեղը ժողովարարի. այժմ չեղեալ քաղաքները զրկվում են այդ պատուից: Յիշեալ ձեռագիրը Բիւղանդացոց Կոստանդին XII թագաւորի եղբայր Անդրոնիկոսի ձեռքով բերուած է Սուրբ-լեւոնը 1418 թուականին: Բոկոսը, որ այժմ զբաղուած է Փոտիոսի շարագրութեան հրատարակութեամբ, խոստանում է անհերքելի փաստեր

առաջ բերել իւր յայտնադործութեան վերաբերութեամբ, որովհետեւ գերանական աշխարհը մինչև այսօր դեռ ևս թեւաւորութեամբ է նայում այդ ամենին:

Նեպոլէոն հաբսբուրգի դէմ: — Նիւ-Պերսէի կաթոլիկական և պետկոպոսը հրամայել է, որ այն հարեցողները, որոնց մահը իրենց այդ անտի հետեւանքն է, ապագայում այլ ևս չ'ընդունին իւր թեմի գերեզմանատներում: Այդ կաթոլիկոսը միևնույնը սպառնացել է նաև այն կաթոլիկ օղիակաճաներին, որոնք օղի են ծախում յայտնի հարեցողներին կամ այնպիսի մարդկանց, որոնք գինովցած ժամանակ ծեծում են իրանց կանանցը:

Վրէլի տեսարանը Վերմանիայում: — Wiener Abendpost-ի մէջ յայտարարւած մի տեղեկութիւնից երևում է, որ Վերմանիայում 1881 թուականի ընթացքում տպագրուած գրքերի թիւը նախընթաց տարուայ հետ համեմատելով՝ բաւական մեծացել է, այսինքն նա 14,941-ից բարձրացել է մինչև 19,191, այսինքն 4,250 գիրք աւելի: Վիտութեան զանազան ձեւերի վերաբերութեամբ այդ թիւը հետեւեալ կերպով է բաժանվում. մանկավարժութիւն և երիտասարդութեան համար հրատարակուած գրքեր—2,414, աստուածաբանութիւն—1,472, օրէնսդիտութիւն, տէրութիւնական գիտութիւններ, քաղաքագիտութիւն և ստատիստիկայ—1,469, վիպասանութիւն—1,226, քիմիայ և ֆարմացիւտիկայ—817, պատմութիւն—779, բժշկականութիւն և անասնաբույսութիւն—817, ժողովրդական գրականներ և օրացոյցներ—639, առևտրական և արհեստագիտական—626, դեղաբույսներ—581, լեզուագիտութիւն—514, ճարտարապետութիւն—լեռնահանքային և նաւագնացութեան վերաբերեալ—463, լեզուներ—461, գիւղատնտեսութիւն—417, պատերազմական գիտութիւններ—367, աշխարհագրութիւն և ճանապարհորդութիւն—352, թուաբանութիւն և աստեղաբանութիւն—186, փիլիսոփայութիւն—148, անտառապահութիւն և որսորդութիւն—99, մնացածները այլ և այլ տեսակներին վերաբերեալ:

Մենչ: Լուծւում ենք, որ տեղւոյս Առևտրական բանկան անցեալ տարուայ համար տալիս է իւրաքանչիւր բաժնետոմսի (200 ռ.) 32 ռ. 80 կ. կամ 16,4/10%: Փոխադարձ վարկի ընկերութիւնը, ինչպէս յայտնի է, իւր անդամներին հարկւրին 15 ռ. 30 կ. է տալիս:

Խմբագիր-հրատարակիչ ԱՌԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Այսօր սուրբ պատարագից յետոյ ԶԻԿՆՆՆՅ եկեղեցու գաւթում գտնուած շինութեան մէջ կը կատարուի ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԻՋԻ ԵՒ ՏԱՐԱԿԱՆ ԾԽԱԿԱՆ ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ԲԱՅՄԱՆ ՀԱՆԴԵՍԸ: Այս մասին պատիւ ունիմ յայտնել գոտիարարկութեան գործին համակրողներուն:

Թեմական վերատեսուչ Գ. Բարխուդարեանց.

Վասիլ և Պողոս Գրիգորեան Կան-
դուրալեանցները և Եղիսաբէթ Գրի-
գորեան Տէր-Դաւթեանցը հոգեկան
կսկիծով յայտնելով իրանց հօր **ԳՐԻԳՈՐ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ԿԱՆԴՈՒՐԱԼ-
ԵԱՆՅԻ** մահուան մասին, խնդրում են
ազգականներին և ծանօթներին շնորհ
բերել հանգուցեալի յուզարկաւորու-
թեանը Կիւրակի մարտի 14-ին Ստրա-
խովի տանից № 68, Ելեզաւէտեան փո-
ղոցի վերայ, դէպի Սուրբ Լստուածաձ-
նայ եկեղեցին, որ գտնվում է Կուկիայ,
Միքայէլեան փողոցի վերայ, Բէալական
ուսումնարանի դիմացը:

ԹԻՖԼԻՍԻ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՎԱՐԿԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Վարչութիւնը պատիւ ունի յայտնել Ընկերութեան
պ. պ. անդամներին, որ Մարտի 14-ին նշանակուած տա-
րեկան Ընդհանուր Ժողովը տեղի կ'ունենայ Թիֆլիսի Ժո-
ղովարանի դահլիճում, առաւօտեան 10 ժամին:

Պարապմունքների առարկաները.

I. Վարչութեան 1881 թ. հաշուի և 1882-ի նա-
խահաշուի քննութիւնը և հաստատութիւն:

II. Վերազննիչ Մասնաժողովի զեկուցումը 1881
թուի հաշուի մասին:

III. Խորհրդի զեկուցումը իւր գործունէութեան
մասին:

IV. 1881 թ. Ընդհանուր Ժողովներում Կանոնա-
գրութեան 12, 32, 33 և 42 յօդուածների փոփոխու-
թեան և լրացումների քննութիւնը. նոր § § քննու-
թիւն ծառայողների համար պենսիոնների դրամագլուխ
կազմելու մասին:

V. Խորհրդի զեկուցումը ապահովացուցիչ դրամա-
գլխի (զապասնի կապիտալ) մասին:

VI. Ընկերութեան Խորհուրդի անդամի ընտրողու-
թիւն ի տեղի հերթով դուրս ելնողը Խորհրդի նախա-
գահ Վ. Ի. Կալզանովի:

VII. Ընկերութեան գործերի կառավարչի ընտրո-
ղութիւնը ի տեղի հերթով դուրս ելնող Գ. Գ. Ադէլ-
խանեանի:

VIII. Վերազննիչ Մասնաժողովի երեք անդամների
և նոցա փոխարինողների ընտրութիւնը:

Վարչութիւնը խոնարհաբար խնդրում է Ընկերութեան
պ. պ. անդամներին Ժողովը դահլիճը մտնելիս ներկայացնել
անդամական փաթեթները պատճէնը:

Տպագրուած հաշիւը կարելի է Վարչութեան մէջ ստա-
նալ ՄԱՐՏԻ 6-էջ:

(2) 2.

Ներկայ 1882 թուականի փետրվարի 21-էջ կառավա-
րութեան Թոյլտուութեամբ հրատարակվում է գրական-
նական և քաղաքական շարաթաթերթ «ԱՐՁԱ-
ԳԱՆՔ» անունով:

«ԱՐՁԱԳԱՆՔԸ» դուրս է գալիս կէսրակէ օրերը
երկու թերթի մեծութեամբ:

«ԱՐՁԱԳԱՆՔԻ» ներկայ տարուայ բաժանորդագիւնը՝
տարուայ սկզբից հրատարակուելու պատճառով, ՀԻՆ Գ
ուրելի է:

«ՓՈՐՁԻ» այն բաժանորդները, որոնք իրանց բաժա-
նորդագիւնը վճարած ունին անցած 1881 թուականի երկրորդ
կիսի համար, 1882 թուականի ընթացքում «ՓՈՐՁԻ» փոխա-
նակ «ԱՐՁԱԳԱՆՔ» կ'ստանան, եթէ միայն բարեհաճեն
կանխօրէն յայտնել խմբագրութեան իրանց ցանկութիւնը և
հասցէները:

«ԱՐՁԱԳԱՆՔԸ» կը հրատարակուի հետեւեալ պրոգրամ-
մայով. —

- I. Տեղեկութիւններ կառավարութեան գողծողութիւն-
ներ և օրէնսդրական միջոցների մասին:
- II. Առաջնորդող յօդուածներ աղգային և հասարակական
կեանքի նշանաւոր հարցերի վերաբերութեամբ:
- III. Թղթակցութիւններ հայաբնակ տեղերից, ընդհանուր
տեսութիւն հայ և օտար լրագիրների տեղեկութիւն-
ներ և կարծիքների:
- IV. Տնտեսական և առևտրական հարցեր փոխաբացու-
թեան մէջ:
- V. Զօդուածներ աղգային կրթութեան վերաբերու-
թեամբ:
- VI. Արտաքին տեսութիւն, յօդուածներ և տե-
ղեկութիւններ արտասահմանեան հասարակական և
քաղաքական նշանաւոր անցքերի մասին:
- VII. Կրթիկա և մատենախօսութիւն:
- VIII. Ֆելետոն:
- IX. Խառն լուրեր:
- X. Յայտարարութիւններ:

Ստորագրուել ցանկացողները կարող են դիմել Կենտրո-
նական Գրականաւանոց, Գօլովինսկի պրոսպէկտ, Մերմա-
նեանի տանը, ուր զետեղուած է և խմբագրութիւնը:

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 13 Марта 1882 г.

Типография И. Мартirosianца.